

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Національний аерокосмічний університет ім. М.Є. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут»

Гуманітарно-правовий факультет

Кафедра психології

Кваліфікаційна робота

(тип кваліфікаційної роботи)

Магістр

(освітнійступінь)

на тему «Гендерні особливості взаємозв'язку брехливості зі складовими
долаючої поведінки у юнаків та дівчат»

ХАІ.704.7-96П1.21О.053. 89-9/20-7 КР

Виконав: здобувач (ка) 6 курсу групи №7-96П1

Галузь знань 05 «Соціальні та поведінкові науки»
(код та найменування)

Спеціальність 053 «Психологія»
(код та найменування)

Освітня програма «Психологічне консультування та
психотерапія»
(найменування)

Жолтікова М.В.

(прізвище та ініціали здобувача (ки))

Керівник: Жарікова С.Б.
(прізвище та ініціали)

Рецензент: Большакова А. М.
(прізвище та ініціали)

Харків – 2021

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. БРЕХЛИВІСТЬ У ПСИХОЛОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ.....	5
1.1. Брехливість як психологічний феномен.....	5
1.2. Психологічні детермінанти брехливості.....	8
РОЗДІЛ 2. ПРОЦЕДУРА ТА МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	14
2.1 Загальна характеристика вибірки та процедури дослідження.....	14
2.2 Характеристика методів дослідження.....	17
РОЗДІЛ 3. ГЕНДЕРНА СПЕЦИФІКА ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКІВ БРЕХЛИВОСТІ ЗІ СКЛАДОВИМИ ДОЛАЮЧОЇ ПОВЕДІНКИ У ЮНАКІВ ТА ДІВЧАТ.....	21
3.1. Взаємозв'язки брехливості з когнітивно-поведінковими копінг- стратегіями у юнаків та дівчат.....	21
3.2. Взаємозв'язки брехливості зі стратегіями подолання та моделями долаючої поведінки у юнаків та дівчат.....	35
3.3. Взаємозв'язки брехливості з проактивними копінг-стратегіями у юнаків та дівчат	42
ВИСНОВКИ.....	54
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	58

ВСТУП

У сучасній психологічній науці феномен брехливості та її психологічні детермінанти є мало вивченими. Це пов'язано з тим, що дана проблема є відносно новою для вітчизняних дослідників і більшість робіт в цій галузі представлена зарубіжними авторами.

Різні напрями психології вивчають брехню та брехливість у різноманітних контекстах: загальна психологія розглядає брехню як складову людської поведінки, що має свої психогічні механізми; вікова психологія простежує джерела та розвиток брехні в онтогенезі; педагогічна психологія вивчає брехню як продукт виховання; у соціальній психології брехня виступає як специфічний ракурс процесу комунікації.

Феномен брехні розглядають з точки зору моральності як результат соціальних відносин, як невід'ємний прояв особистісних якостей, як схильність особистості до маніпуляції та макіавеллізму.

Разом з цим, на даний момент в психологічних дослідженнях все ще недостатньо очевидно визначено межі понять, що відображають феномен введення в оману: брехні, обману, диверсійної відповіді і брехливості. Більшість емпіричних досліджень не мають під собою стабільної теоретичної основи, а їх результати фрагментарно відбивають сутність досліджуваного феномену.

Недостатня кількість досліджень, присвячених даній проблемі, і висока затребуваність знань, свідчать про необхідність більш глибокого і системного вивчення брехливості та тих психологічних характеристик, що її обумовлюють.

Об'єкт дослідження – брехливість як психологічний феномен.

Предмет дослідження - взаємозв'язки брехливості зі складовими долаючої поведінки.

Мета дослідження - виявити взаємозв'язки брехливості зі складовими долаючої поведінки у юнаків та дівчат.

Завдання дослідження:

1. Розглянути зміст феномену брехливості у сучасній психології.
2. Встановити взаємозв'язки видів брехливості з когнітивно-поведінковими копінг-стратегіями у юнаків та дівчат.
3. Виявити взаємозв'язки видів брехливості зі стратегіями подолання та моделями долаючої поведінки у юнаків та дівчат.
4. Вивчити взаємозв'язки видів брехливості з проактивними стратегіями подолання у юнаків та дівчат.

Для досягнення поставленої мети та вирішення завдань використані наступні методи:

1. Теоретичний метод – аналіз наукової літератури, порівняння та узагальнення інформації щодо проблематики дослідження.
2. Психодіагностичний інструментарій: методика «Види брехні» І. П. Шкуратової; методика виявлення стратегій подолання стресових ситуацій (SACS) С. Хобфолла; методика діагностики когнітивно-поведінкових стратегій подолання І. Г. Сизової та С. І. Філіпченкової; опитувальник проактивної долаючої поведінки (Старченкова О. С.).
3. Математико-статистичні методи - коефіцієнт рангової кореляції Спірмена і t-критерій Стьюдента для незалежних вибірок.

У дослідженні прийняли участь 60 респондентів. Перша група - дівчата 18-20 років (30 осіб). Друга група – юнаки 18-20 років (30 осіб).

РОЗДІЛ 1. БРЕХЛИВІСТЬ У ПСИХОЛОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ

1.1 Брехливість як психологічний феномен

Сьогодні мало хто сумнівається в актуальності дослідження проблеми брехні і ставлення до неї сучасної людини. З цим феноменом занадто часто стикається в житті кожен з нас. Вічна проблема людської щирості, обману і брехні не раз ставала предметом обговорення в художній літературі, філософії, соціології та психології.

Виділяється кілька типів брехні:

- брехня елементарна, корислива, як засіб досягнення егоїстичних цілей;
- брехня безкорислива, майже художня, коли людина не вбачає відмінностей між реальністю та власною вигадкою;
- брехня - співчуття, яка може бути засобом порятунку життя іншої людини;
- брехня соціальна, яка затверджується нерідко як борг. Така брехня, на відміну від нічим не прикритої правди, нібито підтримує суспільство, цивілізацію від розпаду і загибелі.

«Брехня є соціально дозволеною, люди діють в рамках певних соціальних норм, які узаконюють їх обман. У таких випадках, як правило, людину, що бреше, не мучать докори сумління, якщо, звичайно, вона упевнена, що це робиться для користі. До такої брехні можна віднести «медичний обман». Такий різновид, на думку багатьох лікарів, виправданий», - стверджує П. Екман [31, с. 52]. Хоча не виключено, що його використання підриває довіру, необхідну у взаєминах лікаря і хворого, та готує ґрунт для більш небезпечних обманів.

Питання моральності брехні поставив ще І. Кант, визначивши її однозначно: навіть у крайній ситуації брехня не може бути морально виправдана. Вітчизняна традиція докорінно відрізняється від кантівської: «Моральність не є механічне склепіння різних приписів, безвідносно обов'язкових у кожному окремо. З матеріальної сторони моральність є

проявом доброї природи; але людина, за своєю природою добра, не може коливатися між моральним інтересом врятувати ближнього і моральним інтересом дотримуватися фактичної точності в своїх свідченнях; добра натура виключає схильність до брехні або брехливості, але в даному випадку брехливість не має ніякого значення» [9, с. 62].

Говорячи про структуру брехливості, О. А. Душина пропонує класифікувати брехню за наступними критеріями: за джерелом виникнення брехні (соціальна та індивідуальна); за ступенем усвідомлення помилковості висловлювання (свідома і несвідома); по силі мотивації обдурити; по тяжкості наслідків (приємні, неприємні наслідки, брехня без наслідків) [28, с. 88].

О. Фрай зазначає, що людина, коли бреше, переживає три різних процеси, пов'язані з емоціями, складністю змісту і контролем. Емоційний підхід ґрунтується на тому факті, що брехня може привести до трьох різних емоцій (вина, страх, емоційне піднесення). Підхід, заснований на складності змісту, передбачає, що брехня є складним когнітивним завданням. Підхід, що супроводжується контролем над поведінкою, передбачає стримування нервових проявів та напруженого мислення [26, с.284].

Брехня - твердження, що не відповідає істині, висловлене в такому вигляді свідомо, цим і відрізняється від помилки. Брехня, на думку християнства, - винахід лукавого (диявола). Брехня є одним із способів, засобів обману. Брехня завжди заснована на навмисно неістинному ствердженні. Не всякий обман - брехня. Психологічна структура брехні заснована на поєднанні трьох чинників: ствердження особи не відповідає істині; особа усвідомлює неістинність свого ствердження; особа має на меті ввести іншу особу в оману [31, с. 270].

Разом з тим, Фома Аквінський намагався зв'язати виправдання різних видів брехні з моральним чинником, вважаючи, що гріх брехні обтяжується, якщо суб'єкт має намір брехнею завдати шкоди іншому. Це може називатися шкідливою брехнею. Гріх брехні зменшується, якщо вона спрямована на добро чи розвагу, і тоді ми маємо справу з жартівливою брехнею, чи

корисливою, і тоді це послужлива брехня, з якою суб'єкт прагне допомогти іншій людині чи врятувати її від біди [8, с. 234].

Навіть навмисне замовчування у якихось ситуаціях, наприклад, щодо думки про іншу людину, може мати такі самі наслідки, як і брехня, але, залежно від обставин, це може називатися тактом, дипломатичністю, може кваліфікуватися як хитрість і лицемірство. Недостатньо використовувати лише критерій наміру (усвідомленості) обману іншої людини, щоб обов'язково казати про брехню в негативному сенсі чи, як Фома Аквінський, про «шкідливість брехні» [1, с. 264].

На відміну від брехні, обман - це напівправа, що провокує розум людини на помилкові висновки з достовірних фактів; повідомляючи деякі справжні факти, обманщик навмисне приховує інші, важливі для розуміння відомості. Обман лежить в основі того, що прийнято називати військовою хитрістю, яка застосовується з часів давнини [14, с. 96].

Обман, як і брехня, виникає тоді, коли стикаються чийсь інтереси і моральні норми, і коли людина вдається до обману, досягнення бажаного результату іншим шляхом зазвичай ускладнене або неможливе. Головне, що ріднить обман з брехнею, - це свідоме прагнення обманщика спотворити істину.

Таким чином, деякі психологи виділяють брехню і обман як окремі категорії з різними функціями. Інші ж (наприклад, Пол Екман) не розмежовують брехню, більш звертаючи свою увагу не на визначення, а на її функції.

П. Екман, М. Франк вважають, що поява брехні залежить від двох причин, одна з них зачіпає мислення, інша стосується емоцій. Ці причини по-різному впливають на ключові аспекти поведінки, в результаті якої брехня може бути розкрита чи ні. Вони вважають, що брехня може бути пов'язана з продумуванням лінії поведінки, фальсифікацією емоцій, почуттям провини, а також почуттям задоволення при обмані [31, с. 143].

Таким чином, в деяких випадках можна говорити про брехню як про позитивний моральний феномен. Позитивна моральна оцінка брехні пояснюється можливістю її ситуативно-доцільного застосування, розмежування оцінки вчинку людини і людини вцілому [13, с. 199].

При настільки глибокій вкоріненості брехні в культурі однозначність її оцінки може здаватися парадоксальною. Моральний вердикт щодо брехні пов'язаний з хиткістю світу культури. Культура не має під собою ніякої безумовної підстави. Тому, з одного боку, брехня є порушенням, але з іншого - без неї неможлива не тільки специфічна людська комунікація, а й людська взаємодія, а значить, і сам людський світ [15, с. 110].

Дружній розіграш чи жарт, якщо вони передбачають завдання шкоди їх об'єкту, подібні брехні чи обману. Тому визначення брехні та обману в негативному сенсі охоплює наступні компоненти: намір (усвідомленість) дії; спотворення реальності (дійсності, фактів, інформації); соціально несхваленою, неблагородною, передусім корисливу мету, внаслідок досягнення якої досягається перевага однієї людини чи групи осіб над іншою людиною чи групою осіб, яким завдають збитків. Виділення критерієм оцінки соціально схваленої (несхваленої) мети суб'єкта, який вдається до брехні як форми поведінки, вважається важливим моментом [8, с. 234].

Отже, феномен брехні може бути розглянутий з точки зору моральності, як результат соціальних відносин, як невід'ємний прояв особистісних якостей, як схильність особистості до маніпуляції та макіавеллізму.

1.2 Психологічні детермінанти брехливості

Як правило, люди, обманюючи один одного, намагаються захистити свої емоції та власні емоційні прихильності. Також, обманюючи один одного, ми обманюємо і самих себе через наші емоції і наші емоційні прихильності. На думку Фрейда, вдаючись до самообману, ми захищаємо себе від своїх пристрастей. Сартр же, навпаки, стверджує, що ми захищаємо себе за

допомогою своїх пристрастей. Там, де Фрейд розглядає емоції як психогенетичні перешкоди для розсудливої самосвідомості, для Сартра вони стають засобами, які ми навмисно використовуємо для відволікання себе [18, с. 288].

Згідно думки В. С. Мухіної, брехня, як свідоме спотворення істини з'являється тоді, коли дитина починає розуміти необхідність підкорятися певним правилам, орієнтуватися на зазначені вимоги. Виникає психологічно проблемна ситуація, що характеризується розбіжністю моральних норм і егоїстичних бажань, де дитина повинна вирішити для себе дилему: задовольнити бажання, але пройти випробування відчуженням з боку дорослого або залишитися в добрих відносинах з дорослим. Необхідність здійснення подібного вибору трактується як ситуація подвійної мотивації або морального вибору [16, с. 640].

Для того, щоб ситуація морального вибору була представлена в свідомості дитини, необхідні, як засвідчує С. Г. Якобсон, когнітивні й особистісні передумови. До когнітивних передумов автор відносить: знання моральних норм; вміння встановити, чи реалізуються вони в поведінці; усвідомлення можливих альтернатив, що лежать в основі подальшого вибору; розуміння значення цих альтернатив для себе і для інших; розуміння моральної цінності вчинків в конкретних умовах. До особистісних передумов відносяться переживання невдоволення собою в разі порушення норм [32, с. 143].

Якщо за допомогою брехні переслідується низинна мета, ми говоримо про неприпустиму брехню; якщо ж гуманна - називаємо таку брехню допустимою.

У науковій літературі обговорюються як особистісні детермінанти породження брехні в комунікативних системах, так і ситуативні. Психологічні дослідження показують, що найчастіше брешуть суб'єкти з малою стійкістю до стресу, підвищеною тривожністю, невротичністю, а також схильні до

скоєння антисоціальних вчинків. Крім того, у екстерналів спостерігається більш виражена тенденція брехати в різних ситуаціях, ніж у інтерналів.

Розглянемо деякі психологічні класифікації. К. В. Харський у своїй роботі дає наступну класифікацію брехні і обману [27, с. 496]:

- омана (людина бажає сказати правду, але обманює просто тому, що вважає наявну у неї інформацію за справжню, не знаючи, що вона вже не є такою);

- замовчування (приховування частини правдивої інформації). При цьому все, що говориться - правда. Такий вид брехні надзвичайно поширений в суспільстві. В якійсь мірі суспільство санкціонує замовчування. Для представників багатьох професій (наприклад, лікарі, продавці нерухомості, слідчі) замовчування є невід'ємною частиною роботи;

- спотворення (справжня брехня). Людина тим чи іншим способом спотворює інформацію. Вона стає брехливою і в такому вигляді поширюється нею далі. При цьому спотворення інформації відбувається осмислено, навмисно;

- демонстративна брехня (свідоме спотворення правди, коли людина робить це та водночас знає, що може бути викрита прямо зараз, не сходячи з цього місця). Наприклад, винуватець аварії говорить, що цей пішохід просто стрибнув під машину, і при цьому є безліч свідків того, що машина була некерованою. Демонстративна брехня практично завжди викликає різке відторгнення і протест. Вона явно і неприкрито принижує жертву обману. З такою брехнею люди, як правило, не схильні миритися;

- демагогія (використовується з метою приховати щось від відкритого обговорення за суспільними інтересами, високими мотивами). Демагогія відрізняється багатослівністю, нетерпимістю до іншої, відмінної думки. Демагог зазвичай звертається за допомогою до найрізноманітних, часом вигаданих авторитетів, наводить статистичні дані, які неможливо зараз же перевірити. Стикаючись з демагогією, верифікатор зобов'язаний до кінця

з'ясувати причини, якими вона викликана, так як за нею часто стоїть велика брехня. Основною зброєю проти демагогії є сухі факти;

- підступність і зрада. Порушення явно досягнутих домовленостей, використання умов договору проти своїх партнерів - це найбільш поширені в бізнесі форми появи підступності і зради. В основі цієї поведінки завжди лежить брехня. Іноді нечесний партнер спочатку укладає договір з наміром в подальшому порушити його або скористатися умовами договору для досягнення односторонніх вигод. Іноді такі думки виникають пізніше.

- необхідна брехня (брехня, що передбачається усіма сторонами, які беруть участь в акті спілкування, якщо вони поінформовані певним чином). Часто, про необхідну, виправдану брехню, брехню для порятунку говорять, маючи на увазі медиків з їх небажанням говорити пацієнтові всієї правди.

- самообман. (коли людина вірить у щось, але при цьому широко обманюється). Прикладом може бути самообман, що виникає в результаті навчання, коли людина ненавмисне помиляється в трактуванні інформації. Часто, самообман припиняється, якщо людина дізнається, як насправді йдуть справи. Буває, що відмова від самообману з якого-небудь важливого приводу тягне за собою серйозні зміни в житті.

Психологи ділять брехунів на дві категорії: ті, які брешуть за потреби, і брехуни від природи. Останні – невинуваті – розповідають казки одну за одною, самі вірять у світ своїх фантазій, брешуть без жодної потреби (феномен барона Мюнхгаузена). Зазвичай вони екстраверти, вельми веселі люди. Інтраверти брешуть набагато рідше, тоді, коли є необхідність [3, с. 87].

Психологічні дослідження свідчать, що частіше брешуть люди з низьким рівнем стійкості до стресу, підвищеною тривожністю, невротичністю, а також схильні до скоєння антисоціальних вчинків. Щирому спілкуванню заважає тривожність, яка вносить елемент підозрілості, необґрунтованих страхів, що безперечно являє собою перешкоджаючий фактор. Тривожність робить спілкування неповноцінним, згорнутим і одностороннім.

І. Крюгер відзначає, що рівень інтелекту і освіти людини впливають на частоту вживання нею брехні. Чим вище показники тривожності, тим частіше люди використовують і виправдовують брехню на захист себе, брехню без неприємних наслідків, брехню-умовчання і несвідому брехню. У екстерналів спостерігається більш виражена тенденція брехати, ніж у інтерналів [20, с. 33].

Поряд з особистісними особливостями суб'єктів спілкування, важливу роль в породженні і розумінні брехні грають ситуативні чинники. Залежно від ситуації, від контексту спілкування, від особливостей третіх факторів, брехня може називатися брехнею і бути брехнею, маскуватися під брехню, або вважатися справедливою, бажаною і виправданою.

Важливим параметром соціальної обстановки, що надається брехунові, В. В. Занков вважає ступінь нормативної ситуативної підтримки. Різні люди по-різному розуміють правду і брехню. До того ж, правдивість людини залежить не тільки від особистісних, але часто і від соціальних факторів. Можна бути в принципі чесною людиною, але в ситуаціях життєвого вибору - а вони сьогодні дуже жорсткі - надходити нечесно. І психологічні дослідження, і реальне життя показують, що прямої залежності між розумінням людиною правди і вживанням її в конкретних випадках немає. Давно встановлено, що існують ситуації, коли неправда майже цілком обумовлена обставинами, в яких моральна відповідальність покладається на збрехавшого [10, с. 12].

Останнім часом у гуманітарних науках спостерігається лавиноподібне наростання інтересу до проблем розуміння сутності правди та її психологічних антиподів – брехні, обману і неправди. Причини актуальності цих проблем очевидні: широке поширення зазначених комунікативних феноменів визначає їх соціальну значущість і диктує нагальну потребу в їх вивченні. Всього кілька років тому аналіз причин брехливості дітей і дорослих здійснювали в основному педагоги та юристи, а чесність була предметом дослідження психології особистості. Сьогодні, у зв'язку із зміною соціальної обстановки в

країні, зазначені питання цікавлять учених найрізноманітніших спеціальностей – соціологів, філософів, фахівців з маркетингу і т. п.

Таким чином, з наукової точки зору, брехня – це один з природних способів психологічного захисту, властивих людині. Людина, як правило, свідомо приймає рішення, результатом яких є брехня. Вчені дають поняттю «брехня» різні визначення, виділяють і описують різні види брехні, їх основні ознаки, розвиток в онтогенезі, визначають основні чинники, що впливають на ставлення людини до брехні, розкривають її механізми. Проблему брехні трактують з погляду різноманітних галузей психології. В межах загальної психології брехню розглядають як феномен людської поведінки, що має свої психофізіологічні механізми; у межах вікової психології простежують джерела та розвиток брехні в онтогенезі; у межах педагогічної психології брехню вивчають як продукт виховання, приділяючи особливу увагу чинникам, що впливають на виховання.

Важливо вказати, що брехня може бути функцією, яка як амортизує соціальні відносини, так і руйнує їх. Розглядаючи брехню як морально-етичну і соціальну категорію, можемо відзначити: брехня - це своєрідна форма поведінки людини. Незважаючи на існування обставин, коли брехня є морально допустимою і виправданою («брехня для порятунку»), в більшості випадків - це порок, що приводить до подвійної моралі, а в результаті - до повного аморалізму.

РОЗДІЛ 2. ПРОЦЕДУРА ТА МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

2.1. Організація дослідження

Вибірку склали 60 досліджуваних. Перша група - дівчата 18-20 років (30 осіб). Друга група – хлопці 18-20 років (30 осіб). Учасники дослідження були обрані серед здобувачів вищої освіти технічного вузу.

Метою роботи було виявлення взаємозв'язків брехливості зі складовими долаючої поведінки у юнаків та дівчат.

Для її досягнення були поставлені наступні задачі:

- встановити взаємозв'язки видів брехливості з когнітивно-поведінковими копінг-стратегіями у юнаків та дівчат;

- виявити взаємозв'язки видів брехливості зі стратегіями подолання та моделями долаючої поведінки у юнаків та дівчат;

- встановити взаємозв'язки видів брехливості з проактивними стратегіями подолання у юнаків та дівчат.

Для досягнення поставленої мети було використано наступний психодіагностичний інструментарій: методика «Види брехні» І. П. Шкуратової; методика виявлення стратегій подолання стресових ситуацій (SACS) С. Хобфолла; методика діагностики когнітивно-поведінкових стратегій подолання І. Г. Сизової та С. І. Філіпченкової; опитувальник проактивної долаючої поведінки (Старченкова О. С.).

Запропоновані опитувальники були представлені в електронному та друкованому варіантах, їх проходження було добровільне, учасники дослідження були проінформовані, на що направлені тести. Інструкція та запитання до кожної методики були розміщені у бланку.

Спочатку опитування проводилося у вузі, а потім, через карантинні заходи, опитування відбувалося, здебільшого, за допомогою програм для відео конференцій, таких як Zoom та Skype. За бажанням, респонденти отримували докладну інтерпретацію за своїми результатами.

Для більш повної характеристики досліджуваних нами було визначено специфіку прийнятних видів брехні у юнаків та дівчат (табл.2.1).

Таблиця 2.1

Показники прийнятних видів брехні у юнаків та дівчат

М

Шкали	Юнаки	Дівчата	t	p
Етикетна брехня	11.07 ±0.40	9.57±0.32	2.93	0.05
Брехня на благо	8.87±0.30	9.37±0.33	1.12	-
Брехня фантазія	8.53±0.38	9.27±0.32	1.49	-
Брехня виправдання	8.60±0.36	8.37±0.26	0.00	-
Брехня замовчення	10.27±0.33	9.80±0.36	0.96	-
Брехня - плітка	7.67±0.41	9.00±0.43	2.24	0.05
Брехня самопрезентація	10.30±0.32	9.70±0.32	1.33	-
Мотиви брехні				0.01

Не було встановлено відмінностей за наступними видами брехні між групами юнаків та дівчат, де показники відповідно склали: «Брехня на благо» 8.87±0.30 та 9.37±0.33; «Брехня фантазія» 8.53±0.38 та 9.27±0.32; «Брехня виправдання» 8.60±0.36 та 8.37±0.26; «Брехня замовчення» 10.27±0.33 та 9.80±0.36; «Брехня самопрезентація» 10.30±0.32 та 9.70±0.32.

Отже, представники обох груп рівною мірою характеризуються наступним:

- здатність приховувати якусь важливу інформацію від іншої особи через побоювання, що ця інформація може негативно вплинути на здоров'я;
- схильність до нешкідливого виду брехні, при якому брехня не спрямована на заподіяння шкоди тим, хто її чує. Її метою, як правило, є

надання своїй розповіді яскравості, незвичайності. Можна сказати, що все мистецтво даного виду брехні базується на здатності до вимислу. Люди охоче прощають таку брехню, оскільки вона безкорислива і служить засобом розваги;

- здатність до типу брехні, який має місце в ситуації викриття поганого вчинку. Ця брехня найбільш тісним чином пов'язана з дією захисних механізмів особистості, і головна її мета - це обілення себе для пом'якшення санкцій;

- схильність до спотворювання інформації, як, наприклад, в суді свідків просять виконувати три умови: говорити тільки правду, всю правду і нічого крім правди, але для самозахисту інформація спотворюється, що здійснюється за рахунок висвітлення неповноти картини;

- здатність до прикрашання свого образу. Вид брехні, який частіше застосовується щодо малознайомих або незнайомих людей, яким невідомі обставини реального життя брехуна.

За шкалою «Етикетна брехня» у групі юнаків визначено вірогідно більший показник (11.07 ± 0.40) порівняно з групою дівчат (9.57 ± 0.32), при $t = 2.93$, $p \leq 0,05$.

Таким чином, юнакам більш притаманним є використання брехні, яка дозволяє людині полегшити взаємовідносини з суспільством.

За шкалою «Брехня - плітка» у групі дівчат визначено вірогідно більший показник (9.00 ± 0.43) порівняно з групою юнаків (7.67 ± 0.41), при $t = 2.24$, $p \leq 0,05$.

Таким чином, дівчатам більш притаманним є використання брехні - плітки, яка дезінформує оточуючих, створюючи і поширюючи завідомо неправдиву інформацію про яку-небудь людину. Мотивом такої брехні є або заподіяння шкоди людині, що обмовляється, або самоствердження за рахунок приниження інших, або особиста вигода (грошова винагорода, усунення конкурента і т.п.).

За шкалою «Мотиви брехні» у групі юнаків визначено вірогідно більший

п

о

к

0.28) при $t = 4.09$, $p \leq 0,05$.

Таким чином, юнакам більш притаманним є використання брехні, яка містить твердження, пов'язані з приписуванням собі різних мотивів брехні. Чим більше людина називає різних мотивів, тим більше вона мотивована на спотворення інформації.

Отже, в ході дослідження встановлено відмінності щод специфіки прийнятних видів брехні між юнаками та дівчатами, які полягають в тому, що юнаки більш схильні до використання етикетної брехні, а також, брехні, яка містить твердження, пов'язані з приписуванням собі різних її мотивів. Дівчата відрізняються більш вираженою схильністю до використання брехні - плітки, яка дезінформує оточуючих, створюючи і поширюючи завідомо неправдиву інформацію про інших осіб.

2.2. Характеристика методів дослідження

З урахуванням поставлених задач і на основі теоретичного аналізу для дослідження специфіки взаємозв'язків брехливості зі складовими долаючої поведінки було обрано наступні методики:

1. Методика «Види брехні» І. П. Шкуратової

Опитувальник «Види брехні», розроблений І. П. Шкуратовою, спрямований на визначення ступеня вираженості різних видів брехні. Ця методика складається з 48 питань, розподілених по 6 пунктів на кожному з наступних шкал: етикетна брехня; брехня на благо; брехня-фантазія; брехня-виправдання; брехня-умовчання; брехня-плітка; брехня-самопрезінтація; мотиви брехні [14].

Опитувальник «Ставлення до брехні», розроблений І. П. Шкуратовою, спрямований на визначення ставлення людини до різних видів чужої брехні. Він включає 28 життєвих ситуацій, в яких людина стає свідком спотворення інформації (ситуації підбиралися таким чином, щоб в них описувалися ті ж види брехні, що і в попередній методиці). Респонденту пропонувалося згадати,

як він зазвичай реагує в такому випадку і вибрати один з варіантів відповіді:
 А - я зроблю вигляд, що нічого не помітив, і буду вести себе звичайним чином;
 Б - я зроблю вигляд, що нічого не помітив, але зміню свою поведінку під впливом почутого; В - я прямо скажу людині, що вона говорить неправду. В кінці опитувальника респондент мав оцінити, якими мотивами брехні керуються оточуючі.

2. Методика виявлення стратегій подолання стресових ситуацій (SACS) С. Хобфолла.

Методика призначена для діагностики стратегії подолання стресових ситуацій. У 1994 р С. Хобфолл запропонував багатоосьову модель «поведінки подолання» і шкалу SACS, побудовану на її основі. На відміну від попередніх моделей долаюча поведінка розглядається як стратегії (тенденції) поведінки, а не як окремий тип поведінки. Концепція С. Хобфолла ґрунтується на передумові про те, що "здорове" подолання є і активним, і просоціальним. Активне подолання в сукупності з позитивним використанням соціальних ресурсів (контактів) підвищує стресостійкість людини. Особистісний опитувальник «SACS» призначений для вивчення стратегій і моделей копінг-поведінки (стрес-долаючої поведінки), як типів реакцій особистої поведінки людини з подолання стресових ситуацій.

Опитувальник містить дев'ять моделей поведінки (стратегії подолання): асертивні дії, вступ в соціальний контакт, пошук соціальної підтримки, обережні дії, імпульсивні дії, уникнення, маніпулятивні (непрямі) дії, асоціальні дії, агресивні дії. Опитувальник включає 54 твердження, кожне з яких обстежуваний повинен оцінити за п'ятибальною шкалою. Інтерпретація результатів проводиться на підставі порівняння отриманих оцінок по кожній з субшкал (асертивні дії; вступ в соціальний контакт; пошук соціальної підтримки; обережні дії; імпульсивні дії; уникнення; маніпулятивні дії; асоціальні дії; агресивні дії) з середніми значеннями в досліджуваній групі.

Згідно з концепцією С. Хобфолла дані моделі долаючої поведінки співвідносяться з трьома осями комунікативного простору, тобто поведінки

особистості в системі людина-людина: просоціальна-асоціальна поведінка, активна-пасивна, пряма-непряма поведінка [17].

3. Методика діагностики когнітивно-поведінкових стратегій подолання І. Г. Сизової та С. І. Філіпченкової.

Дана методика розроблена І. Г. Сизовою і С. І. Філіпченковою та призначена для діагностики переважної стратегії поведінки. Опитувальник складається з 53 стверджень. В опитувальнику пропонуються субшкали для оцінки частоти вживання кожної з описаних стратегій, а також коефіцієнти для оцінки вираженості конструктивних і пристосувальних стратегій і неконструктивних стратегій подолання [29].

Конструктивні перетворюючі стратегії: С1 - «Когнітивна репетиція»; С2 - «Корекція очікувань і надій»; С3 - «Низхідні порівняння»; С4 - «Висхідні порівняння»; С5 - «Антиципуюче подолання»; С6 - «Переважаюча печаль».

Конструктивні пристосувальні стратегії: С7 - «Позитивне тлумачення»; С8 - «Надання ситуації нетривіального сенсу»; С9 - «Зміни особистісних властивостей»; С10 - «Ідентифікація зі щасливчиками».

Неконструктивні стратегії: С11 - «Фокусування на емоціях»; С12 - «Втеча з важкої ситуації»; С13 - «Стратегія заперечення».

Методика призначається тільки для дорослих (16 років і старше). Вона може використовуватися для діагностики особливостей долаючої поведінки в практиці психологічного консультування в індивідуальному варіанті, а також як інструментарій в ході групової психологічної роботи [19].

4. Опитувальник проактивної долаючої поведінки.

Дана методика розроблена Greenglas, Schwarzer і Taubert в 1999 році і адаптована Старченковою О. С. в 2009 році, призначена для діагностики особистісних характеристик, що здатні підготувати людину до проживання стресової ситуації і виходу з неї з підвищеними особистісними ресурсами.

Опитувальник «Проактивної долаючої поведінки» складається з 55 стверджень і містить шість шкал. В опитувальнику пропонуються субшкали для оцінки частоти вживання кожної з описаних стратегій, а також коефіцієнти

для оцінки вираженості конструктивних перетворюючих і пристосувальних стратегій і неконструктивних стратегій подолання. Інтерпретація результатів проводиться на підставі порівняння отриманих оцінок по кожній з субшкал: проактивне подолання; рефлексивне подолання; стратегічне планування; превентивне подолання; пошук інструментальної підтримки; пошук емоційної підтримки.

Для обробки результатів було застосовано t – критерій Стьюдента для незалежних вибірок та коефіцієнт рангової кореляції Спірмена.

Використання t -критерію Стьюдента спрямовано на оцінку відмінностей величин середніх двох вибірок, які розподілені за нормальним законом. Перевага даного критерію у тому, що отримано дані про те, які середні показники у групі з ознаками, що нас цікавлять, та які за рівнями вираженості даної ознаки розрізняють дослідницькі групи. Даний критерій є надійним і дозволяє порівнювати вибірки з різною кількістю досліджуваних [22].

Рангова кореляція Спірмена це спосіб визначення міри зв'язку між факторами. Цей коефіцієнт є непараметричною мірою статистичної залежності між двома змінними. Назва методу свідчить про те, що зв'язок визначають між рангами, тобто рядами одержаних кількісних значень, ранжованих у порядку зниження або зростання [22].

РОЗДІЛ 3. ГЕНДЕРНА СПЕЦИФІКА ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКІВ БРЕХЛИВОСТІ ЗІ СКЛАДОВИМИ ДОЛАЮЧОЇ ПОВЕДІНКИ У ЮНАКІВ ТА ДІВЧАТ

3.1. Взаємозв'язки брехливості з когнітивно-поведінковими копінг-стратегіями у юнаків та дівчат

Задання копінга полягає в тому, щоб найкращим чином адаптувати людину до вимог ситуації так, щоб можна було погасити або знизити її стрессогенний вплив. Розуміння копінга як взаємодії суб'єкта із зовнішнім середовищем залишається найбільш поширеним інтересом в психології на сьогоднішній день. В рамках наукових уявлень, в основному, здійснюються спроби описати способи взаємодії суб'єкта з труднощами, визначити їх конструктивність і збагнути, що впливає на вибір і актуалізацію тієї чи іншої відповіді людини на стрес. При цьому психологів цікавить весь спектр долаючої активності - від несвідомих реакцій і психологічних захистів до осмисленої побудови стратегій своєї поведінки з метою подолання труднощів зменшення і уникнення їх негативних наслідків, або звикання до умов і вимог середовища.

Критерії конструктивності подолання в основному зв'язуються з психологічним благополуччям суб'єкта і визначаються зниженням рівня невротизації, відсутністю дисфункціональної активності в поведінці і діяльності людини і збереженням якості її життя. Конструктивність стратегії в контексті ситуації може виражатися через співвідношення мети і засобів, витрачених на її досягнення [17, с. 209 - 210].

Відповідно до когнітивної точки зору на подолання стресу, суб'єктивне значення стресової ситуації визначає характер і спрямованість реакцій на те, щоб впоратися з впливом стрессогенних факторів. Спроби описати реакції подолання з позицій ефективності, конструктивності по відношенню до діяльності і суб'єктивного самопочуття особистості також породжують широку палітру форм подолання.

У контексті вивчення когнітивно-поведінкових копінгів І. Г. Сизова і С. І. Філіпченкова в рамках трьох стратегій виявили 13 форм подолання [21, с. 94 -95].

Результати вивчення когнітивно-поведінкових копінг-стратегій у юнаків та дівчат надано у таблиці 3.1.

Таблиця 3.1

Показники когнітивно-поведінкових копінг-стратегій у юнаків та дівчат

М

Шкали	Юнаки	Дівчата	t	p
Когнітивна репетиція	11.13±0.22	10.07±0.49	1.97	-
Корекція сподівань та надій	11.53±0.33	10.67±0.51	1.42	-
Низхідне порівняння	8.63±0.32	7.70±0.58	1.40	-
Висхідне порівняння	9.40±0.31	9.23±0.62	0.25	-
Антиципуюче подолання	9.47±0.45	7.83±0.51	2.41	0.05
Переважаюча печаль	9.60±1.76	9.83±0.48	0.13	-
Позитивне тлумачення	8.87±0.2	8.23±0.52	1.12	-
Додання ситуації нетривіального сенсу	5.73±0.48	5.70±0.52	0.04	-
Зміни особистісних властивостей	8.70±0.28	8.63±0.46	0.13	-
Ідентифікація зі щасливчиками	7.13±0.37	7.80±0.50	1.08	-
Фокусування на емоціях	8.90±0.33	8.27±0.38	1.25	-
Втеча з важкої ситуації	7.67±0.33	8.00±0.53	0.53	-
Стратегія заперечення	7.87±0.25	6.17±3.03	0.56	-

Не було встановлено відмінностей за наступними когнітивно-поведінковими копінг-стратегіями між групами юнаків та дівчат, де показники відповідно склали: «Когнітивна репетиція» - 11.13±0.22 та 10.07±0.49; «Низхідне порівняння» 8.63±0.32 та 7.70±0.58, «Висхідне порівняння» 9.40±0.31 та

9.23±0.62, «Позитивне тлумачення» 8.87±0.2 та 8.23±0.52, «Додання ситуації нетривіального сенсу» - 5.73±0.48 та 5.70±0.52, «Ідентифікація зі щасливчиками» - 7.13±0.37 та 7.80±0.50, «Стратегія заперечення» - 7.87±0.25 та 6.17±3.03, «Переважаюча печаль» - 9.60±1.76 та 9.83±0.48, «Зміни особистісних властивостей» -8.70±0.28 та 8.63±0.46, «Фокусування на емоціях» - 8.90±0.33 та 8.27±0.38.

Отже, представники обох груп рівною мірою характеризуються наступним:

- схильністю при прийнятті проблеми роздумувати про можливості позитивної зміни в складній ситуації, формувати її як проблему, визначати кінцеву і проміжні цілі, намічати план рішення, визначати способи досягнення мети, програвати мисленнєво свої дії та їх можливі наслідки та після цього спробувати практично вирішити важку ситуацію за наміченим планом;
- здатністю до осмислення того, що зазнали невдачі, перегляду позитивного ставлення до себе та тимчасової відмови від поставленої мети, здатністю до зниження планки своїх намірів; схильністю ставити перед собою менш складні завдання і докладати зусилля для їх досягнення»
- здатністю при безвихідному становищі відновлювати позитивне ставлення до себе, почуттям особистого благополуччя, порівнюючи себе з людьми, що знаходяться в ще більш скрутному становищі;
- здатністю до відновлення позитивного ставлення до себе та збереження самооцінки у важких ситуаціях за рахунок пригадування позитивних життєвих моментів, своїх досягнень та успіхів в інших областях і ситуаціях;
- включеністю у ситуацію, здатністю говорити про те, що ніхто інший не страждав у житті і не бачив більше горя, ніж він; скрутне становище виявляється ще одним випробуванням, яке випало на долю, і тим самим воно втрачає свій різко негативний сенс;

- здатністю у ситуації численних невдач і розчарувань, причину яких людина вбачає у відсутності у себе якостей успішності, ідентифікувати себе з процвітаючими людьми, доповнювати себе особливими здібностями;
- схильністю не визнавати, що сталася травмуюча подія, будувати психологічні бар'єри на шляху руйнівного проникнення трагедії у внутрішній світ людини, в її ціннісно - смислову систему, переробляти трагічні ситуації “малими дозами”, поступово асимілюючи їх смисловою сферою особистості;
- схильністю досліджуваних до роздумів про те, що станеться, якщо вони раптом залишаться без близьких людей або позбудуться одного з родичів;
- схильністю у важкій ситуації змінювати власні характеристики особистості, щоб не знизити самооцінку і не відносити невдачу до самого себе; крім того, приймати на себе певну роль і поводитись відповідно цієї ролі;
- схильністю до психологічної боротьби з негативними емоціями, яка полягає в тенденції “не помічати” негативного змісту ситуації;
- схильністю уникати ситуації, подібної до тієї, в якій вони колись виявилися не на висоті, без прагнення що-небудь зробити для свого благополуччя.

За шкалою «Антиципуюче подолання» у групі юнаків визначено вірогідно більший показник (9.47 ± 0.45) порівняно з групою дівчат (7.83 ± 0.51), при $t = 2.41$, $p \leq 0,05$.

Таким чином, юнакам більш притаманним є використання стратегії, яка дозволяє людині психологічно підготуватися до можливих нелегких випробувань і заздалегідь намітити способи та рішення запобігання труднощів, у межах яких людина починає думати про ті негативні зміни у житті, які можуть статися з нею, і представляти свою поведінку в цих важких ситуаціях.

Результати дослідження взаємозв'язків видів брехливості з когнітивно-поведінковими копінг-стратегіями у юнаків надано у таблиці 3.2.

Таблиця 3.2

Взаємозв'язки брехливості з когнітивно-поведінковими стратегіями
подолання у юнаків (r)

Шкали	Еб	Бнб	Бф	Бв	Бз	Бп	Бс	Мб
Когнітивна репетиція	-0.424*	-0.331*	-0.467*	-0.028	0.242	-0.041	-0.045	-.0154
Корекція очікувань і надій	-0.104	-0.442*	-0.141	-.0052	0.208	0.069	-0.416*	0.089
Низхідні порівняння	0.208	0.145	-0.124	-0.035	0.326*	0.037	0.118	0.351*
Висхідні порівняння	-0.254	-0.393*	-0.014	0.035	0.060	-0.241	0.111	-0.037
Антиципуюче подолання	-0.259	-0.447*	-0.465*	-0.067	0.097	-0.169	-0.128	-0.222
Переважаюча печаль	-0.014	-0.358*	-0.214	0.035	-0.063	0.115	-0.315*	-0.158
Позитивне тлумачення ситуації	-0.127	-0.055	0.078	0.229	0.132	-0.189	-0.213	0.082
Додання нетривіального сенсу ситуації	0.120	0.124	0.266	0.023	-0.190	-0.340*	0.175	0.021
Зміна особистісних властивостей	-0.027	0.113	-0.078	-0.169	0.341*	-0.055	0.130	0.059
Ідентифікація зі щасливчиками	0.170	0.314*	0.157	-0.023	0.065	0.065	0.050	-0.037
Фокусування на емоціях	0.181	-0.065	-0.019	0.349*	-0.079	-0.244	-0.019	-0.065
Втеча з важкої ситуації	-0.311*	-0.323*	-0.202	0.088	0.074	-0.251	0.058	-0.229
Стратегія заперечення	0.213	-0.256	-0.080	0.088	-0.046	-0.144	-0.244	0.181

Примітка 1: * - рівень значущості 0,05

Примітка 2: Еб – етикетна брехня; Бнб – брехня на благо; Бф – брехня фантазія ; Бв- брехня виправдання; Бз - брехня замовчення; Бп – брехня-плітка; Бс- брехня самопрезентація; Мб- мотиви брехні

У групі юнаків між шкалами «Етикетна брехня» та «Когнітивна репетиція» виявлено значущий негативний зв'язок ($r = -0.424$, $p \leq 0,05$).

Отже, чим більш прийнятною цій групі стає етикетна брехня, яка здійснюється на основі загального договору про дотримання етикету, тим менш вираженою стає схильність до прийняття рішення про можливість позитивної зміни важкої ситуації: формувати її як проблему, визначати кінцеву і проміжні цілі, намічати план рішення, способи досягнення мети, а потім програвати подумки свої дії і їх можливі наслідки.

У юнаків виявлено значущі негативні зв'язки між шкалою «Брехня на благо» та такими копінгами як «Когнітивна репетиція» ($r = -0.331$, $p \leq 0,05$), «Корекція очікувань і надій» $r = -0.442$, «Висхідні порівняння» $r = -0.393$, «Антиципуюче подолання» $r = -0.447$, $p \leq 0,05$; «Переважаюча печаль» $r = -0.358$, $p \leq 0,05$; «Відхід або втеча з важкої ситуації» $r = -0.323$, $p \leq 0,05$; $p \leq 0,05$; а також позитивний взаємозв'язок отриманий з копінгом «Ідентифікація зі щасливчиками» $r = 0.314$, $p \leq 0,05$.

Отже, чим більш прийнятною для юнаків стає брехня на благо (благородна брехня, свята брехня), яка в разі її розкриття принесе слухачеві або третій особі значної шкоди, однак, у той же час, вона являє собою значну вигоду для самого слухача або суспільства в цілому, тим менш вираженими стають наступні когнітивно-поведінкові стратегії подолання:

1. Когнітивна репетиція, яка передбачає схильність при прийнятті рішення про можливість позитивної зміни важкої ситуації: формувати її як проблему, визначати кінцеву і проміжні цілі, намічати план рішення, способи досягнення мети, а потім програвати подумки свої дії і їх можливі наслідки.

2. Корекція очікувань і надій, яка відбивається у здатності людини в ситуації тривалих, але невдалих спроб перетворити травматичну ситуацію: створити нову систему психологічної регуляції, відмовитися тимчасово від поставленої мети, знизити планку своїх намірів, ставити перед собою менш складні завдання і прикладати зусилля для їх досягнення.

3. Висхідні порівняння, що знаходять свій вираз у здатності до відновлення позитивного ставлення до себе, і збереження самооцінки у важких ситуаціях за рахунок пригадування позитивних життєвих моментів та своїх успіхів в інших областях і ситуаціях.

4. Антиципуюче подолання, що являє собою здатність до використання конструктивної перетворюючої стратегії, яка дозволяє людині психологічно підготуватися до можливих нелегких випробувань і заздалегідь намітити способи запобігання труднощів, у межах яких людина починає думати про ті негативні зміни у житті, які можуть статися з нею, і представляти свою поведінку в них.

5. Переважаюча печаль, що передбачає схильності думати про те, що станеться у більш трагічній ситуації, що є потужним психологічним захистом у випадку, якщо дана подія відбудеться в реальній дійсності.

6. Втеча з важкої ситуації, що знаходить свій вираз у схильності до «втечі» не тільки в практичній, а й у суто психологічній формі - шляхом внутрішнього відчуження від ситуації або придушення думок про неї, що відбувається у вигляді відмови від привабливих пропозицій за рахунок мотивації уникнення, ситуації випробування та пов'язаних з цим ускладнень і проблем.

Крім того, чим більш прийнятною для юнаків стає брехня на благо, тим більшої вираженості набуває такий копінг як «Ідентифікація зі щасливчиками», що полягає в здатності у ситуації численних невдач і розчарувань, причину яких людина вбачає у відсутності у себе якості успішності, ідентифікувати себе з процвітаючими людьми, доповнювати себе особливими здібностями.

Також, у групі юнаків виявлено значущі негативні зв'язки між шкалою «Брехня фантазія» та копінг-стратегіями «Когнітивна репетиція» $r = 0.467$, та «Антиципуюче подолання» $r = -0.465$, $p \leq 0,05$.

Таким чином, у досліджуваних із зростанням прийнятності брехні-фантазії, що є досить нешкідливим видом брехні, коли брехня не спрямована

на заподіяння шкоди оточуючим, та метою якої є надання собі рис непересічної особистості, більш вираженими стають наступні когнітивно-поведінкові стратегії подолання:

1. Когнітивна репетиція, яка передбачає схильність при прийнятті рішення про можливість позитивної зміни важкої ситуації формувати її як проблему: визначати кінцеву і проміжні цілі, намічати план рішення, способи досягнення мети, а потім програвати подумки свої дії і їх можливі наслідки.

2. Антиципуюче подолання, що являє собою здатність до використання конструктивної перетворюючої стратегії, яка дозволяє людині психологічно підготуватися до можливих нелегких випробувань і заздалегідь намітити способи запобігання труднощам, у межах якої людина починає думати про ті негативні зміни у житті, які можуть статися з нею, і представляти свою поведінку в них.

Значущий позитивний взаємозв'язок отриманий у групі юнаків між шкалами «Брехня виправдання» та стратегією «Фокусування на емоціях» $r = 0.349$ $p \leq 0,05$. Отже, із збільшенням прийнятності брехні-виправдання, яка має місце в ситуації викриття поганого вчинку, та найбільш тісним чином пов'язана з дією захисних механізмів особистості, і головною метою якої є обілення себе для пом'якшення санкцій, посилюється схильність до неконструктивної копінг-стратегії психологічної боротьби з негативними емоціями і хворобливими відчуттями, коли людина не може ні практично перетворювати ситуацію, ні піти від джерела небезпеки і страждання, та намагається «не помічати» проблем, ставитися до них з гумором або сподіватися на допомогу надприродних сил.

У досліджуваних було виявлено значущі позитивні кореляційні зв'язки між шкалою «Брехня - замовчення» та копінг-стратегіями «Висхідні порівняння» $r = 0.326$, $p \leq 0,05$; та «Зміна особистісних властивостей» $r = 0.341$, $p \leq 0,05$. Тобто, у юнаків із зростанням прийнятності брехні – замовчення більш вираженими стають наступні копінг-стратегії:

1. Висхідні порівняння, що знаходить вираз у можливості в разі безвіхідного становища використовувати стратегію, що орієнтована на відновлення позитивного ставлення до себе, почуття особистого благополуччя, у межах якої людина порівнює себе з людьми, що знаходяться в ще більш незавидному становищі.

2. Зміна особистісних властивостей, що відбивається у спрямованості на зміну власних характеристик особистості у важкій ситуації, щоб не знизити самооцінку і не відносити невдачу до самого себе; приймати на себе певну роль і поводитись відповідно з цією роллю.

Також у юнаків визначено негативні значущі кореляційні зв'язки шкали «Брехня - самопрезентація» з копінг-стратегіями «Корекція очікувань і надій» $r = -0.416, p \leq 0,05$; та «Передбачувана печаль» $r = -0.340, p \leq 0,05$. Таким чиним, у цій групі зі зростанням прийнятності до брехні-самопрезентації, котра спрямована на прикращення свого образу та частіше застосовується щодо малознайомих або незнайомих людей, яким невідомі обставини реального життя мовця, зменшується вираженість таких стратегій:

1. Корекція очікувань і надій, яка відбивається у здатності людини у ситуації тривалих, але невдалих спроб перетворити травматичну ситуацію: створити нову систему психологічної регуляції, відмовитися тимчасово від поставленої мети, знизити планку своїх намірів, ставити перед собою менш складні завдання і прикладати зусилля для їх досягнення.

2. Переважаюча печаль, що передбачає схильності думати про те, що станеться у більш трагічній ситуації, що є потужним психологічним захистом у випадку, якщо дана подія відбудеться в реальній дійсності.

У юнаків виявлено значущий негативний кореляційний зв'язок між шкалами «Брехня - плітка» та «Додання нетривіального сенсу ситуації» ($r = -0.340, p \leq 0,05$); а також, значущий позитивний зв'язок між шкалами «Мотиви брехні» та «Низхідні порівняння» ($r = 0.351, p \leq 0,05$).

Отже, у групі юнаків з посиленням прийнятності брехні-плітки, при якій люди передають один одному погано перевірену інформацію про своїх

знайомих або відомих особистостей, зменшується схильність вважати, що ніхто інший не страждав у житті і не бачив більше горя, ніж вони, і скрутне становище виявляється для них просто ще одним життєвим випробуванням, що знижує негативний зміст важкої ситуації; а також, чим більш ці досліджувані схильні приписувати собі різні мотиви брехні, тим більш схильними вони стають у безвихідному становищі використовувати стратегію, що орієнтована на відновлення позитивного ставлення до себе, почуття особистого благополуччя, у межах якої людина порівнює себе з людьми, що знаходяться в ще більш незавидному становищі.

Результати дослідження взаємозв'язків видів брехливості з когнітивно-поведінковими копінг-стратегіями у дівчат надано у таблиці 3.3.

Таблиця 3.3

Взаємозв'язки брехливості когнітивно-поведінкових стратегій подолання у дівчат (r)

Шкали	Еб	Бнб	Бф	Бв	Бз	Бп	Бс	Мб
Когнітивна репетиція	0.285	0.084	-0.212	-0.362*	-0.208	0.333*	0.005	0.094
Корекція очікувань і надій	-0.169	0.251	-0.073	-0.460*	-0.227	-0.045	-0.217	0.073
Низхідні порівняння	-0.322*	-0.085	-0.131	0.019	-0.290	-0.199	-0.378*	0.266
Висхідні порівняння	0.390*	-0.038	-0.155	-0.061	-0.226	0.227	0.094	0.368*
Антиципуюче подолання	-0.125	0.078	-0.094	-0.273	-0.237	-0.127	0.161	0.086
Переважаюча печаль	-0.165	0.098	0.078	-0.274	-0.093	0.243	0.086	-0.240
Позитивне тлумачення ситуації	0.152	0.195	-0.131	-0.124	-0.134	-0.119	-0.220	0.264
Додання нетривіального сенсу ситуації	0.275	0.312*	0.035	-0.038	-0.197	-0.078	-0.087	0.182
Зміна особистісних властивостей	0.329*	0.081	-0.020	0.108	0.084	-0.237	-0.059	0.369*
Ідентифікація зі щасливчиками	0.169	0.035	-0.210	0.082	-0.102	0.132	0.215	0.182
Фокусування на емоціях	0.215	0.202	0.079	-0.043	0.045	-0.101	-0.168	0.363*
Втеча з важкої ситуації	0.028	0.041	-0.165	-0.098	-0.116	0.139	0.080	-0.078
Стратегія заперечення	0.082	0.118	-0.267	-0.244	-0.366*	-0.425*	-0.129	0.159

Примітка 1: * - рівень значущості 0,05

Примітка 2: Еб – етикетна брехня; Бнб – брехня на благо; Бф – брехня фантазія; Бв- брехня виправдання; Бз - брехня замовчення; Бп – брехня-плітка; Бс- брехня самопрезентація; Мб- мотиви брехні

У групі дівчат між шкалами «Етикетна брехня» та «Низхідні порівняння» виявлений значущий негативний зв'язок ($r = - 0.322, p \leq 0,05$).

Отже, чим більш прийнятною цій групі стає етикетна брехня, яка здійснюється на основі загального договору про дотримання етикету, тим менш вираженою стає схильність до позитивного ставлення до себе, почуття особистого благополуччя, порівняння себе з оточуючими, що знаходяться в ще більш скрутному становищі.

Також, у групі дівчат було виявлено значущий позитивний зв'язок між шкалами «Етикетна брехня» та «Висхідні порівняння» ($r = 0.390, p \leq 0,05$) та «Зміна особистісних властивостей» ($r = 0.329, p \leq 0,05$).

Тобто чим більш використовується негласна угода про дотримання етикету, тим більше рівень використання таких копінг-стратегій:

1. Висхідні порівняння, що знаходять свій вираз у здатності до відновлення позитивного ставлення до себе і збереження самооцінки у важких ситуаціях за рахунок пригадування позитивних життєвих моментів та своїх успіхів в інших областях і ситуаціях.

2. Зміна особистісних властивостей, що відбивається у спрямованості на зміну власних характеристик особистості у важкій ситуації, щоб не знизити самооцінку і не відносити невдачу до самого себе; приймати на себе певну роль і поводитись відповідно з цією роллю.

Значущий позитивний взаємозв'язок отриманий у групі дівчат між шкалами «Брехня на благо» та «Додання нетривіального сенсу ситуації» $r = 0.312, p \leq 0,05$.

Отже, зі збільшенням прийняття брехні на благо, яка має місце в ситуації використання приховування якоїсь важливої інформації від іншої особи через побоювання, що ця інформація може негативно вплинути на її здоров'я, яка пов'язана з доданням нетривіального сенсу ситуації, коли людина може сказати ніби страждання у її житті як випробування, що випало на її долю, і тим самим вона втрачає свій різко негативний сенс.

У дівчат виявлено значущі негативні зв'язки між шкалою «Брехня виправдання» та такими копінгами як «Когнітивна репетиція» ($r = - 0.362, p \leq 0,05$), «Корекція очікувань і надій» $r = - 0.460, p \leq 0,05$.

Отже, чим більш прийнятною для дівчат стає брехня виправдання яка має місце в ситуації викриття поганого вчинку, та найбільш тісним чином пов'язана з дією захисних механізмів особистості, і головною метою якої є обілення себе для пом'якшення санкцій, посилюється схильність до неконструктивних копінг-стратегій:

1. Когнітивна репетиція, яка передбачає схильність при прийнятті рішення про можливість позитивної зміни важкої ситуації: формувати її як проблему, визначати кінцеву і проміжні цілі, намічати план рішення, способи досягнення мети, а потім програвати подумки свої дії і їх можливі наслідки.

2. Корекція очікувань і надій, яка відбивається у здатності людини в ситуації тривалих, але невдалих спроб перетворити травматичну ситуацію: створити нову систему психологічної регуляції, відмовитися тимчасово від поставленої мети, знизити планку своїх намірів, ставити перед собою менш складні завдання і прикладати зусилля для їх досягнення.

У дівчат виявлено значущий негативний кореляційний зв'язок між шкалами «Брехня замовчення» та «Стратегія заперечення» $r = - 0.366, p \leq 0,05$.

Тобто, у дівчат виявляється замовчення визнати, що трапилося щось значуще через заперечення, яке є психологічним бар'єром на шляху руйнівного проникнення трагедії у внутрішній світ людини, в її ціннісно-смыслову систему. оскільки спотворення інформації здійснюється за рахунок неповноти картини.

У цих досліджуваних були виявлені значущі позитивні кореляційні зв'язки між шкалою «Брехня - плітка» та «Когнітивна репетиція» ($r = 0.333, p \leq 0,05$) та негативний зв'язок з шкалою «Стратегія заперечення» ($r = - 0.425, p \leq 0,05$).

Отже, у групі дівчат з посиленням прийнятності брехні-плітки, при якій люди передають один одному погано перевірену інформацію про своїх

знайомих або відомих особистостей, суб'єкт починає формувати її як проблему, він визначає кінцеву і проміжні цілі, намічає план рішення, визначає способи досягнення мети, тим менш ці досліджувані схильні до своєї стадії заперечення (знають, що сталося щось важке, але вони не переживають гострих негативних почуттів і поведуться так, як ніби нічого не сталося). Заперечення дозволяє людині переробляти трагічні ситуації «малими дозами», поступово асимілюючи їх смисловою сферою особистості.

Також, у групі дівчат встановлено негативний значущий взаємозв'язок між шкалою «Брехня самопрезентація» та «Низхідні порівняння» ($r = - 0.378$, $p \leq 0,05$).

Отже, чим більш досліджувані спрямовані на прикрашання свого образу, тим частіше вживається брехня-самопрезентація, котра спрямована на покращання свого образу та частіше застосовується щодо малознайомих або незнайомих людей, яким невідомі обставини реального життя мовця. Користуючись стратегією, що дозволяє відновлювати позитивне ставлення до себе, почуття особистого благополуччя, застосовуючи її, найчастіш людина порівнює себе з людьми, що знаходяться в ще більш скрутному становищі.

Крім того, у групі дівчат встановлено значущі позитивні кореляційні зв'язки між шкалами « Мотиви брехні» та «Висхідні порівняння» $r = 0.368$, «Фокусування на емоціях» $r = 0.363$, $p \leq 0,05$.

Отже, отримані у групі дівчат взаємозв'язки свідчать про те, що чим більш ці досліджувані схильні приписувати собі різні мотиви брехні, тим більш схильними вони стають у безвихідному становищі використовувати стратегію, що орієнтована на відновлення позитивного ставлення до себе, почуття особистого благополуччя, у межах якої порівнюють себе з людьми, що знаходяться в ще більш незavidному становищі.

Отже, у дівчат з підвищенням невпевненості, страху скоїти щось невірнo, підвищується потреба у брехні, піклування про те, як до них відносяться інші, що саме про них думають.

Таким чином, отримані результати свідчать про певні відмінності у структурі взаємозв'язків брехливості з когнітивно- поведінковими копінг-стратегіями у юнаків та дівчат.

3.2. Взаємозв'язки брехливості зі стратегіями подолання та моделями долаючої поведінки у юнаків та дівчат

Вплив складних життєвих ситуацій на подальший життєвий шлях визначається особливостями їх переживання людиною, внутрішніми умовами, залежно від яких люди по-різному реагують у зовнішньо однакових ситуаціях, відчують різні емоції та демонструють різні моделі подолання. С. Хобфолл запропонував модель, у відповідності до якої всі типи копінг-поведінки розташовуються на двох основних «осях»: просоціальна – асоціальна, активна – пасивна.

Додаткова ось: пряма – непряма. На цих осях розташовано дев'ять моделей долаючої поведінки: асертивні дії, вступ до соціального контакту, пошук соціальної підтримки, обережні дії, імпульсивні дії, уникнення, маніпулятивні (непрямі) дії, асоціальні дії, агресивні дії [8, с. 15 - 16].

Результати вивчення стратегій подолання та моделей долаючої поведінки у юнаків та дівчат надано у таблиці 3.4.

Таблиця 3.4

Показники стратегій подолання та моделей долаючої поведінки у юнаків та

д

Шкали	Юнаки	Дівчата	t	p
Асертивні дії	19.40±0.45	18.67±0.53	1.05	-
Вступ до соціального контакту	21.30±0.31	21.47±0.67	0.23	-
Пошук емоційної підтримки	18.30±0.67	22.17±0.74	3.88	0.01
Обережні дії	20.53±0.48	20.10±0.70	0.51	-
Імпульсивні дії	19.20±0.44	18.00±0.53	1.74	-
Уникнення	19.00±0.70	19.27±0.55	0.30	-
Маніпулятивні дії	18.67±0.51	20.13±0.58	1.89	-
Асоціальні дії	20.47±0.47	18.83±0.87	1.66	-
Агресивні дії	19.53±0.49	21.97±0.89	2.40	0.05

Не було встановлено відмінностей за наступними стратегіями подолання та моделями долаючої поведінки між групами юнаків та дівчат, де показники відповідно склали: «Асертивні дії» 19.40±0.45 та 18.67±0.53; «Вступ до соціального контакту» 21.30±0.31 та 21.47±0.67; «Обережні дії» 20.53±0.48 та 20.10±0.70; «Імпульсивні дії» 19.20±0.44 та 18.00±0.53; «Уникнення» 19.00±0.70 та 19.27±0.55; «Маніпулятивні дії» 18.67±0.51 та 20.13±0.58; «Асоціальні дії» 20.47±0.47 та 18.83±0.87.

Отже, представники обох груп в рівній мірі характеризуються наступним:

- схильністю активно і послідовно відстоювати свої інтереси, можливістю відкрито заявляти про свої цілі і наміри та поважати при цьому інтереси оточуючих;
- здатністю вступити до соціального контакту для того, щоб спільними зусиллями з іншими більш ефективно вирішити критичну ситуацію;
- здатністю обдумувати та ретельно зважувати всі можливі варіанти рішень наступних дій, прагненням уникати ризику, щоб було менш шкоди собі, та нічого не приймати на віру;

- схильністю діяти по першому спонуканню під впливом зовнішніх обставин та особистісних емоцій;
- здатністю уникнення рішучих дій, що вимагають великої напруженості та відповідальності за наслідки, неможливістю зосередитися на проблемі, загалом думати про щось інше, відволіканням на інші заняття та види діяльності;
- схильністю діяти по першому спонуканню під впливом зовнішніх обставин або власних емоцій, без обдумування своїх вчинків та прийняття обґрунтованих рішень;
- схильністю виходити за соціально допустимі рамки та прагненням задовольнити власні бажання, незважаючи на обставини та інтереси інших людей.

За шкалою «Пошук емоційної підтримки» у групі дівчат визначено вірогідно більший показник (22.17 ± 0.74) порівняно з групою юнаків (18.30 ± 0.67), при $t = 3.88$, $p \leq 0,05$.

Таким чином, дівчатам більш притаманне використання стратегії, яка дозволяє людині в стресових ситуаціях поділитися своїми переживаннями з іншими людьми, обговорити з ними питання про поточне становище та знайти у них співчуття та підтримку.

За шкалою «Агресивні дії» у групі дівчат визначено вірогідно більший показник (21.97 ± 0.89) порівняно з групою юнаків (19.53 ± 0.49), при $t = 2.40$, $p \leq 0,05$.

Таким чином, дівчатам більш притаманним є використання стратегії, яка у разі невдачі і конфліктах з іншими людьми, обумовлює агресивні дії, спрямовані на інших людей, звинувачення оточуючих в чому – небудь, відчуття гніву, внутрішньої напруженості, розчарування, незадоволеності.

Результати дослідження взаємозв'язків видів брехливості зі стратегіями подолання стресових ситуацій у юнаків надано у таблиці 3.5.

Отримані у групі юнаків дані свідчать про наявність прямого значущого взаємозв'язку між шкалою «Брехня - виправдання» та копінг-стратегіями

«Пошук соціальної підтримки» ($r = 0.419$), «Імпульсивні дії» ($r = 0.380$); «Уникнення» ($r = 0.409$); «Асоціальні дії» ($r = 0.332$).

Таблиця 3.5

Взаємозв'язки брехливості з стратегії подолання стресових ситуацій у юнаків

(r)

Шкала	Ел	Бнб	Бф	Бв	Бз	Бп	Бс	Мб
Асертивні дії	-0.025	-0.345*	-0.255	-0.034	-0.058	-0.016	-0.007	0.083
Вступ до соціального контакту	-0.208	0.033	-0.111	-0.127	0.307*	-0.318*	0.124	-0.049
Пошук соціальної підтримки	0.287	0.015	0.252	0.419*	-0.119	0.179	0.047	-0.104
Обережні дії	0.115	-0.072	-0.069	-0.028	0.235	-0.105	0.041	0.295
Імпульсивні дії	0.229	0.210	0.113	0.380*	-0.323*	0.334*	0.133	-0.193
Уникнення	-0.055	-0.074	0.032	0.409*	0.119	0.070	0.279	-0.295
Непрямі дії	-0.145	-0.175	-0.208	0.019	-0.140	-0.128	0.088	0.074
Асоціальні дії	-0.029	-0.168	-0.070	0.332*	0.163	0.159	0.192	0.066
Агресивні дії	0.188	0.098	-0.138	-0.020	0.187	0.277	0.201	-0.127

Примітка 1: *-рівень значущості 0,05

Примітка 2: Еб – етикетна брехня; Бнб – брехня на благо; Бф – брехня фантазія; Бв- брехня виправдання; Бз - брехня замовчення; Бп – брехн-плітка; Бс- брехня самопрезентація; Мб- мотиви брехні

Отже, збільшення у юнаків прийнятності брехні-виправдання, яка має місце в ситуації викриття поганого вчинку, та найбільш тісним чином пов'язана з дією захисних механізмів особистості, і головною метою якої є обілення себе для пом'якшення санкцій, супроводжується посиленням наступних копінг- стратегій:

1. Схильності до пошуку соціальної підтримки, прагнення поділитися своїми переживаннями з іншими людьми, знайти співчуття і розуміння.

2. Схильності до імпульсивних дій, тобто схильності діяти по першому спонуканню, під впливом зовнішніх обставин або емоцій, без попереднього

обдумування своїх вчинків, зважування всіх "за" і "проти" і прийняття найбільш доцільних і обґрунтованих рішень.

3. Схильності до уникнення рішучих дій, котрі вимагають великої напруженості і відповідальності за наслідки, прагнення віддалитися від конфліктної ситуації, відкладати вирішення виниклої проблеми, думати про щось інше, відволікатися на інші заняття і види діяльності.

4. Схильності до асоціальних дій, тобто дій, які характеризується тенденцією виходити за соціально допустимі рамки і обмеження, егоцентризмом, прагненням до задоволення власних бажань, незважаючи на обставини та інтереси інших людей.

Крім того, у групі юнаків, встановлено значущі позитивні кореляційні зв'язки між шкалами «Брехня на благо» та «Асертивні дії» ($r = 0.345, p \leq 0,05$), «Брехня замовчення» та «Вступ в соціальний контакт» $r = 0.307, p \leq 0,05$, «Брехня плітка» та «Імпульсивні дії» $r = 0.318, p \leq 0,05$; «Брехня-плітка» та «Вступ в соціальний контакт» $r = 0.334, p \leq 0,05$.

Отже, отримані у юнаків взаємозв'язки свідчать про наступне:

- зростання прийнятності брехні на благо, при якій суб'єкт мотивований на приховування якоїсь важливої інформації від іншої особи через побоювання, виходячи з того, що ця інформація може негативно вплинути на його здоров'я, супроводжується посиленням схильності до використання асертивних дій, при яких людина активно і послідовно відстоює свої інтереси, відкрито заявляє про свої цілі і наміри, поважаючи при цьому інтереси оточуючих;
- зростання прийнятності брехні – замовчування, що не є власне брехнею, оскільки спотворення інформації здійснюється за рахунок неповноти картини, супроводжується посиленням схильності до вступу у соціальний контакт, щоб спільними зусиллями з іншими більш ефективно вирішити критичну ситуацію.

Крім того, із зростанням прийнятності брехні-плітки, яка є дуже поширеним видом брехні, при якому люди передають один одному погано перевірену інформацію про своїх знайомих або відомих особистостей, збільшується ефективність таких стратегій подолання як:

1. Імпульсивні дії, які відбиваються у схильності діяти по першому спонуканню, під впливом зовнішніх обставин або емоцій, без попереднього обдумування своїх вчинків, зважування всіх "за" і "проти" і прийняття найбільш доцільних і обґрунтованих рішень;

2. Вступ в соціальний контакт, що передбачає спільні зусилля з іншими з метою більш ефективно вирішити критичну ситуацію.

Також, у групі юнаків встановлено негативний значущий взаємозв'язок між шкалами «Брехня замовчання» та «Імпульсивні дії» ($r = -0,323, p \leq 0,05$).

Таким чином, у даній групі, посилення прийнятності замовчування, яке не є власне брехнею, оскільки спотворення інформації здійснюється за рахунок неповноти картини, супроводжується зменшенням вираженості імпульсивних дій, тобто, схильності діяти по першому спонуканню, під впливом зовнішніх обставин або емоцій, без попереднього обдумування своїх вчинків, зважування всіх "за" і "проти" і прийняття найбільш доцільних і обґрунтованих рішень.

Результати дослідження взаємозв'язків видів брехливості зі стратегіями подолання стресових ситуацій у дівчат надано у таблиці 3.6.

Дані, представлені у таблиці 3.6, свідчать про наявність у групі дівчат позитивного значущого взаємозв'язку між шкалами «Брехня виправдання» та «Вступ в соціальний контакт» ($r = 0,333, p \leq 0,05$), «Брехня виправдання» та «Обережні дії» ($r = 0,397, p \leq 0,05$), «Брехня самопрезентація» та «Імпульсивні дії» ($r = 0,360, p \leq 0,05$), «Мотиви брехні» та «Імпульсивні дії» ($r = 0,423, p \leq 0,05$), «Брехня на благо» та «Асоціальні дії» ($r = 0,455, p \leq 0,05$).

Таблиця 3.6

Взаємозв'язки брехливості зі стратегіями подолання стресових ситуацій у дівчат (г)

Шкали	Ел	Бнб	Бф	Бв	Бз	Бп	Бс	Мб
Асертивні дії	0.220	0.091	0.051	-0.167	0.105	0.072	-0.068	-0.222
Вступ в соціальний контакт	-0.055	-0.060	0.011	0.333*	0.086	0.156	0.007	-0.247
Пошук соціальної підтримки	0.043	-0.162	-0.162	-0.051	0.013	0.255	0.050	-0.286
Обережні дії	-0.249	-0.214	0.120	0.397*	0.045	-0.213	-0.087	-0.059
Імпульсивні дії	-0.026	-0.054	0.015	-0.037	0.127	0.250	0.360*	0.423*
Уникнення	0.073	0.069	-0.027	-0.146	0.187	-0.092	0.061	0.161
Непрямі дії	0.243	0.244	0.208	0.063	0.122	0.109	0.109	0.027
Асоціальні дії	0.258	0.455*	0.096	-0.231	-0.199	0.168	0.013	-0.020
Агресивні дії	0.175	0.108	-0.242	0.123	-0.147	0.152	-0.018	-0.089

Примітка 1: *-рівень значущості 0,05

Примітка 2: Еб – етикетна брехня; Бнб – брехня на благо; Бф – брехня фантазія; Бв- брехня виправдання; Бз - брехня замовчення; Бп – брехня-плітка; Бс- брехня самопрезентація; Мб- мотиви брехні

Отже, отримані взаємозв'язки у групі дівчат свідчать про наступне:

- зростання прийнятності брехні – виправдання, як примітивного засобу прикриття поганого вчинку з метою обілення себе для пом'якшення санкцій, супроводжується посиленням ефективності у досліджуваних таких копінг-стратегій як:

1) Вступ в соціальний контакт для того, щоб спільними зусиллями з іншими більш ефективно вирішити критичну ситуацію.

2) Обережні дії – тривале обдумування і ретельне зважування всіх можливих варіантів рішень, прагнення уникати ризику, нічого не приймати на віру, довго готуватися у важких ситуаціях, перш ніж діяти;

- зростання прийнятності брехні – самопрезентації, спрямованої на прикрашання свого образу, а також збільшення схильності приписувати собі різні мотиви брехні, супроводжуються зростанням схильності до імпульсивних дій, які відбиваються у схильності діяти по першому спонуканню, під впливом зовнішніх обставин або емоцій, без попереднього обдумування своїх вчинків, зважування всіх "за" і "проти" і прийняття найбільш доцільних і обґрунтованих рішень;

- зростання прийнятності брехні на благо, при якій суб'єкт мотивований на приховування якоїсь важливої інформації від іншої особи через побоювання, виходячи з того, що ця інформація може негативно вплинути на його здоров'я, супроводжується посиленням схильності асоціальних дій, які характеризуються тенденцією виходити за соціально допустимі рамки і обмеження, егоцентризмом, прагненням до задоволення власних бажань, незважаючи на обставини та інтереси інших людей.

Негативні значущі кореляційні зв'язки між видами брехні та копінг-стратегіями у дівчат виявлені не були.

Таким чином, отримані результати свідчать про специфіку взаємозв'язків зі стратегіями подолання та моделями долаючої поведінки у юнаків та дівчат.

3.3. Взаємозв'язки брехливості з проактивними копінг-стратегіями у юнаків та дівчат

Проактивний копінг являє собою особливий стиль життя, заснований на переконанні в тому, що те, що відбувається в житті кожної людини залежить від неї самої, а не від удачі або зовнішніх обставин. Життя таких людей направляється індивідуальними, а не зовнішніми факторами, і вони несуть

відповідальність за ті події, які з ними відбуваються. Тому проактивні індивіди схильні до позитивної оцінки того, що відбувається, акумулюють особистісні ресурси, уникають їх розтрати, а в разі стресу - здатні до їх швидкої мобілізації, що вимагає наявності високорозвинених соціальних умінь. У цьому плані поняття проактивного копінга перетинається з поняттям життєстійкості Сальвадора Мадді.

Результати вивчення практичних копінг-стратегій у юнаків та дівчат надано у таблиці 3.7.

Таблиця 3.7

Показники проактивних копінг-стратегій у юнаків та дівчат (M ± m)

Шкали	Юнаки	Дівчата	t	p
Проактивний копінг	36.73±1.03	36.23±5.60	0.09	-
Рефлексивне подолання	33.07±1.12	31.10±1.09	1.31	-
Стратегічне планування	10.17±0.40	10.13±0.39	0.07	-
Превентивне подолання	30.40±1.05	26.73±0.83	2.74	0.05
Пошук інструментальної підтримки	17.13±0.76	17.93±0.71	0.77	-
Пошук емоційної підтримки	12.03±0.56	13.17±0.40	1.66	-

Не було встановлено відмінностей за наступними проактивними стратегіями подолання між групами юнаків та дівчат, де показники відповідно склали: «Проактивний копінг» 36.73±1.03 та 36.23±5.60; «Рефлексивне подолання» 33.07±1.12 та 31.10±1.09; «Стратегічне планування» 10.17±0.40 та 10.13±0.39; «Пошук інструментальної підтримки» 17.13±0.76 та 17.93±0.71; «Пошук емоційної підтримки» 12.03±0.56 та 13.17±0.40.

Отже, представники обох груп рівною мірою характеризує наступне:

- здатність постановки важливих цілей, а також процес саморегуляції по їх досягненню, вміння формувати загальні ресурси які сприяють особистісному зростанню;
- здатність до уявлення і роздумів про можливі поведінкові альтернативи, шляхом порівняння їх можливої ефективності;

- сприяння створенню чітко продуманого цілеорієнтованого плану дій;
- здатність отримання інформації та порад і зворотного зв'язку від безпосереднього соціального оточення людини в період подолання стресів;
- сприяння пошуку співчуття, орієнтованого на регуляцію емоційного дистресу, шляхом емоційної підтримки;

За шкалою «Превентивне подолання» у групі юнаків визначено вірогідно більший показник (30.40 ± 1.05) порівняно з групою дівчат (26.73 ± 0.83), при $t = 2.74$, $p \leq 0,05$.

Таким чином, юнакам більш притаманним є використання стратегії, яка являє собою передбачення потенційних стресорів і підготовку дій по нейтралізації негативних наслідків до того, як настане можлива стресова подія. Результати дослідження взаємозв'язків видів брехливості з проактивними копінг-стратегіями у юнаків надано у таблиці 3.8.

Дані, представлені в даній таблиці, свідчать про наявність у групі юнаків позитивного значущого взаємозв'язку між шкалами «Мотиви брехні» та «Стратегічне планування» $r = 0,426$, $p \leq 0,05$.

Таблиця 3.8

Взаємозв'язки брехливості з проактивними копінг-стратегіями у юнаків (r)

Шкали	Ел	Бнб	Бф	Бв	Бз	Бп	Бс	Мб
Проактивне подолання	-0,242	-0,138	-0,091	-0,180	-0,013	0,143	-0,394*	-0,246
Рефлексивне подолання	-0,297	-0,323*	-0,058	-0,102	0,087	0,093	-0,048	-0,024
Стратегічне планування	0,003	0,362*	0,353*	0,115	-0,158	0,196	0,065	0,426*
Превентивне подолання	-0,250	-0,195	-0,060	-0,063	-0,190	0,095	-0,083	-0,162
Пошук інструментальної підтримки	0,273	0,216	0,193	-0,205	-0,002	-0,076	0,276	0,046
Пошук емоційної підтримки	0,226	0,195	0,286	0,083	-0,081	-0,006	0,215	-0,153

Примітка 1: *-рівень значущості 0,05

Примітка 2: Еб – етикетна брехня; Бнб – брехня на благо; Бф – брехня фантазія; Бв- брехня виправдання; Бз - брехня замовчення; Бп – брехня-плітка; Бс- брехня самопрезентація; Мб- мотиви брехні

Отже, зі збільшенням у юнаків прийнятності мотивів брехні, яка здійснюється на основі приписування собі різних її мотивів, більш вираженою стає схильність до процесу створення чітко продуманого, цілеорієнтованого плану дій, в якому найбільш масштабні цілі поділяються на підцілі (дерево цілей), управління досягненням яких стає більш доступним.

У юнаків виявлено значущі позитивні зв'язки між шкалами «Брехня на благо» та «Стратегічне планування» $r = 0,362$, $p \leq 0,05$.

Отже, чим більш прийнятною для юнаків стає брехня на благо (благородна брехня, свята брехня), яка в разі її розкриття принесе слухачеві або третім особам значної шкоди та, водночас, значну вигоду самому слухачеві або суспільству в цілому, тим більш вираженою стає така проактивна копінг стратегія як стратегічне планування, тобто управління чітко продуманим планом дій, для досягнення масштабних цілей.

Також у цій групі виявлено значущий позитивний взаємозв'язок між шкалами «Брехня фантазія» та «Стратегічне планування» $r = 0,353$, $p \leq 0,05$.

Таким чином, у досліджуваних юнаків із зростанням прийнятності брехні-фантазії, що є досить нешкідливим видом брехні, при якому вона не спрямована на заподіяння шкоди оточуючим, та метою якої є надання собі рис непересічної особистості, більш вираженими стає така копінг-стратегія як стратегічне планування, яка передбачає стратегію, що визначається головною ціллю та проміжними цілями, дозволяючими досягти головної цілі, та визначити, звідки взяти ресурси для досягнення цілей і як їх розподілити.

Також, у групі юнаків виявлено значущі негативні зв'язки між шкалою «Брехня на благо» та проактивною копінг –стратегією «Рефлексивне подолання» ($r = - 0,323$, $p \leq 0,05$).

Отже, чим більш прийнятною для юнаків стає брехня на благо (благородна брехня, свята брехня), яка в разі її розкриття принесе слухачеві або третім особам значної шкоди, однак, водночас, значну вигоду самому слухачеві або суспільству в цілому, тим менш вираженою стає практична копінг-стратегія «Рефлексивне подолання»; уявлення і роздуми про можливі поведінкові альтернативи шляхом порівняння їх можливої ефективності, оцінка можливих стресорів, аналіз проблем і наявних ресурсів, генерування передбачуваного плану дій, прогноз ймовірного результату діяльності і вибір способів її виконання.

Значущий негативний взаємозв'язок отриманий у групі юнаків між шкалами «Брехня самопрезентація» та «Проактивне подолання» ($r = - 0,394$, $p \leq 0,05$).

О

Т

ж

е

,

у цій групі зі зростанням прийнятності до брехні-самопрезентації, котра спрямована на прикрашання свого образу та частіше застосовується щодо малознайомих або незнайомих людей, яким невідомі обставини реального життя мовця, зменшується вираженість такої стратегії як проактивне подолання. Значущий негативний взаємозв'язок отриманий між шкалами «Брехня самопрезентація» та «Проактивне подолання» ($r = - 0,394$, $p \leq 0,05$).

Результати дослідження процесу взаємозв'язку між шкалами «Брехня самопрезентація» та «Проактивне подолання» у групі юнаків свідчать про те, що при досягненні цих цілей відбувається зменшення вираженості такої стратегії як проактивне подолання. Значущий негативний взаємозв'язок отриманий між шкалами «Брехня самопрезентація» та «Проактивне подолання» ($r = - 0,394$, $p \leq 0,05$), які сприяють досягненню важливих цілей і сприяють особистісному зростанню.

Т

ж

е

,

ч

и

Таблиця 3.9

Взаємозв'язки брехливості когнітивно-поведінкових стратегій подолання у дівчат (r)

Шкали	Еб	Бнб	Бф	Бв	Бз	Бп	Бс	Мб
Проактивне подолання	0,026	-0,184	-0,202	-0,322*	0,205	0,333*	-0,321*	0,206
Рефлексивне подолання	0,056	-0,108	-0,039	-0,444*	-0,094	-0,057	-0,154	0,200
Стратегічне планування	0,340*	-0,136	0,024	-0,136	0,075	0,193	-0,106	0,062
Превентивне подолання	-0,119	-0,095	-0,176	-0,046	-0,035	-0,037	-0,017	0,002
Пошук інструментальної підтримки	0,003	-0,113	-0,081	0,039	0,049	-0,156	0,172	-0,393*
Пошук емоційної підтримки	-0,004	0,069	-0,134	-0,007	-0,035	0,131	-0,059	-0,039

Примітка 1: * - рівень значущості 0,05

Примітка 2: Еб – етикетна брехня; Бнб – брехня на благо; Бф – брехня фантазія; Бв- брехня виправдання; Бз - брехня замовчення; Бп – брехня-плітка; Бс- брехня самопрезентація; Мб- мотиви брехні

У цих досліджуваних було виявлено значущі позитивні кореляційні зв'язки між шкалами «Брехня-плітка» та «Проактивне подолання» ($r = 0.333$, $p \leq 0,05$).

Отже, у групі дівчат з посиленням прийнятності брехні-плітки, при якій люди передають один одному погано перевірену інформацію про своїх

з

н

а

й

о У дівчат виявлено значущі негативні зв'язки між шкалою «Брехня виправдання» та такими проактивними копінгамі як «Проактивне подолання» ($r = -0,322$, $p \leq 0,05$) та «Рефлексивне подолання» $r = -0,444$, $p \leq 0,05$.

х

а

Отже, чим більш прийнятною для дівчат стає брехня виправдання, яка має місце в ситуації викриття поганого вчинку, та найбільш тісним чином пов'язана з дією захисних механізмів особистості, і головною метою якої є обілення себе для пом'якшення санкцій, посилюється схильність до проактивних копінг-стратегій:

1. Проактивне подолання - процес визначення мети, тобто постановка важливих для особистості цілей, а також процес саморегуляції по досягненню цих цілей, що включає когнітивну і поведінкову складові. Суть проактивного подолання полягає в зусиллях по формуванню загальних ресурсів, які сприяють досягненню важливих цілей і сприяють особистісному зростанню;

2. Рефлексивне подолання - уявлення і роздуми про можливі поведінкові альтернативи шляхом порівняння їх можливої ефективності. Включає в себе оцінку можливих стресорів, аналіз проблем і наявних ресурсів, генерування передбачуваного плану дій, прогноз ймовірного результату діяльності і вибір способів її виконання. В даному випадку розглядається скоріше перспективна, а не ретроспективна рефлексія.

Крім того, у групі дівчат встановлено значущі негативні кореляційні зв'язки між шкалами «Мотиви брехні» та «Пошук інструментальної підтримки» $r = -0,393$, $p \leq 0,05$.

Отже, отримані у групі дівчат взаємозв'язки свідчать про те, що чим більш ці досліджувані схильні приписувати собі різні мотиви брехні, тим менш схильними вони стають у безвихідному становищі використовувати стратегію, що орієнтована на отримання інформації, порад і зворотного зв'язку від безпосереднього соціального оточення людини в період подолання стресів.

Таким чином, отримані результати свідчать про специфіку взаємозв'язків брехливості з проактивними копінг-стратегіями поведінки у юнаків та дівчат:

1. Не було встановлено відмінностей між групами юнаків та дівчат за наступними видами брехні: «Брехня на благо», «Брехня фантазія», «Брехня

виправдання», «Брехня замовчення», «Брехня самопрезентація». Юнакам більш притаманним є використання етикетної брехні, яка дозволяє людині полегшити взаємовідносини з суспільством, а також, брехні, яка містить твердження, пов'язані з приписуванням собі різних мотивів брехні. Чим більше людина називає різних мотивів, тим більше вона мотивована на спотворення інформації. Дівчатам більш притаманним є використання брехні-плітки, яка дезінформує оточуючих, створюючи і поширюючи завідомо неправдиву інформацію про яку-небудь людину. Мотивом такої брехні є або заподіяння шкоди обмовленій людині, про яку брешуть, або самоствердження за рахунок приниження інших, або особиста вигода (грошоа винагорода, усунення конкурента тощо).

2. Юнаки та дівчата не виявляють відмінностей у таких когнітивно-поведінкових копінг-стратегіях як: «Когнітивна репетиція», «Корекція сподівань та надій», «Низхідне порівняння», «Висхідне порівняння», «Позитивне тлумачення», «Додання ситуації нетривіального сенсу», «Ідентифікація зі щасливчиками», «Стратегія заперечення», «Переважаюча печаль», «Зміни особистісних властивостей», «Фокусування на емоціях». Юнакам більш притаманним є використання антиципуючого подолання, яке дозволяє психологічно підготуватися до можливих нелегких випробувань і заздалегідь намітити способи та рішення запобігання труднощів, у межах яких людина починає думати про ті негативні зміни у житті, які можуть статися завдяки потенційним труднощам, і представляти свою поведінку в цих важких ситуаціях.

3. У групі юнаків виявлено значущий негативний зв'язок між складовими «Етикетна брехня» та «Когнітивна репетиція». Інші складові копінг-стратегії були виявлені у негативному взаємозв'язку між шкалами «Когнітивна репетиція», «Корекція очікувань і надій», «Висхідні порівняння», «Антиципуюче подолання», «Переважаюча печаль», «Відхід або втеча з важкої ситуації». У дівчат було виявлено позитивний зв'язок між шкалами «Етикетна брехня», «Висхідні порівняння» та «Зміна особистісних

властивостей», а негативний – зі шкалами «Етикетна брехня» та «Низхідні порівняння». У юнаків виявлено значущі негативні зв'язки між шкалою «Брехня на благо» та такими копінгами як «Когнітивна репетиція», «Корекція очікувань і надій», «Висхідні порівняння», «Антиципуюче подолання», «Переважаюча печаль», «Відхід або втеча з важкої ситуації», а також позитивний взаємозв'язок отриманий з копінгом «Ідентифікація зі щасливчиками». У дівчат було виявлено тільки значущий позитивний взаємозв'язок отриманий між шкалами «Брехня на благо» та «Додання нетривіального сенсу ситуації». У групі юнаків виявлено значущі негативні зв'язки між шкалою «Брехня фантазія» та копінг-стратегіями «Когнітивна репетиція», та «Антиципуюче подолання». Ці складові та види брехні у групі дівчат не виявляють взаємозв'язків. Значущий позитивний взаємозв'язок отриманий у групі юнаків між шкалами «Брехня виправдання» з «Фокусування на емоціях», а у дівчат виявлено значущі негативні зв'язки між шкалою «Брехня виправдання» та такими копінгами як «Когнітивна репетиція», «Корекція очікувань і надій». У юнаків було виявлено значущі позитивні кореляційні зв'язки між шкалою: «Брехня-замовчення», та копінг-стратегіями «Низхідні порівняння» та «Зміна особистісних властивостей», тоді як у дівчат значущі позитивні кореляційні зв'язки виявлено між шкалами «Брехня-плітка» та «Когнітивна репетиція», а також негативний зв'язок зі шкалою «Стратегія заперечення». Також у юнаків визначено негативні значущі кореляційні зв'язки шкали «Брехня - самопрезентація» з копінг-стратегіями «Корекція очікувань і надій» та «Переважаюча печаль». Як у хлопців так і в дівчат було встановлено негативний значущий взаємозв'язок між шкалами «Брехня самопрезентація» та «Низхідні порівняння».

У юнаків виявлено значущий негативний кореляційний зв'язок між шкалами «Брехня-плітка» та «Додання нетривіального сенсу ситуації», а також, значущий позитивний зв'язок між шкалами «Мотиви брехні» та «Низхідні порівняння». У цих досліджуваних було виявлено значущі позитивні кореляційні зв'язки між шкалою «Брехня-плітка» та «Когнітивна

репетиція» та негативний зв'язок з шкалою «Стратегія заперечення». Крім того, у групі дівчат, встановлено значущі позитивні кореляційні зв'язки між шкалами «Мотиви брехні» та «Висхідні порівняння», «Фокусування на емоціях».

3. Юнаки та дівчата не виявляють відмінностей у таких стратегіях подолання як «Асертивні дії», «Вступ до соціального контакту», «Обережні дії», «Імпульсивні дії», «Уникнення», «Маніпулятивні дії», «Асоціальні дії». Дівчатам більш притаманним є використання емоційної підтримки, яка дозволяє в стресових ситуаціях поділитися своїми переживаннями з іншими людьми, обговорити з ними питання про нинішнє становище та знайти у них співчуття та підтримку, а тако стратегії, яка у разі невдачі і конфліктах з іншими людьми, обумовлює агресивні дії, спрямовані на інших людей, звинувачення оточуючих в чому–небудь, відчуття гніву, внутрішньої напруженості, розчарування, незадоволеності.

4. Отримані у групі юнаків дані свідчать про наявність прямого значущого взаємозв'язку між шкалою «Брехня - виправдання» та копінг-стратегіями «Пошук соціальної підтримки», «Імпульсивні дії», «Уникнення», «Асоціальні дії». Дані, отримані у групі дівчат свідчать про наявність позитивного значущого взаємозв'язку між шкалами «Брехня виправдання» та «Вступ в соціальний контакт», «Брехня виправдання» та «Обережні дії», «Брехня самопрезентація» та «Імпульсивні дії», «Мотиви брехні» та «Імпульсивні дії», «Брехня на благо» та «Асоціальні дії». Крім того, у групі юнаків, встановлено значущі позитивні кореляційні зв'язки між шкалами «Брехня на благо» та «Асертивні дії», «Брехня замовчення» та «Вступ в соціальний контакт», «Брехня-плітка» та «Імпульсивні дії», «Брехня-плітка» та «Вступ в соціальний контакт».

5. Не встановлено відмінностей між групами юнаків та дівчат за такими проактивними стратегіями долаючої поведінки: «Проактивний копінг», «Рефлексивне подолання», «Стратегічне планування», «Пошук інструментальної підтримки» та «Пошук емоційної підтримки». Для юнаків

більш притаманним є використання превентивного подолання, яке являє собою передбачення потенційних стресорів і підготовку дій по нейтралізації негативних наслідків до того, як настане можлива стресова подія.

б. У групі юнаків виявлено значущий позитивний взаємозв'язок між ш

к а У юнаків виявлено значущі позитивні зв'язки між шкалами «Брехня на благо» з проактивною копінг-стратегією «Стратегічне планування». Також, у групі юнаків виявлено значущі негативні зв'язки між шкалою «Брехня на благо» та проактивною копінг –стратегією «Рефлексивне подолання». Ці копінги та види брехні у групі дівчат не виявляють взаємозв'язків.

Крім того, у групі юнаків, встановлено значущі позитивні зв'язки між шкалами «Брехня фантазія» та «Стратегічне планування». Ці копінги та види брехні у групі дівчат не виявляють взаємозв'язків. Значущий негативний взаємозв'язок отриманий у групі юнаків між шкалами «Брехня самопрезентація» та «Проактивне подолання». Ці копінги та види брехні у групі дівчат не виявляють взаємозв'язків.

в У групі дівчат між шкалами «Етикетна брехня» та «Стратегічне планування» виявлено значущий позитивний зв'язок. Ці копінги та види брехні у групі юнаків не виявляють взаємозв'язків.

б У дівчат були виявлені значущі позитивні кореляційні зв'язки між шкалою «Брехня-плітка» та «Проактивне подолання». Цей копінг та вид брехні у групі юнаків не виявляють взаємозв'язків.

У дівчат виявлено значущі негативні зв'язки між шкалою «Брехня виправдання» та такими проактивними копінгами як «Проактивне подолання», «Рефлексивне подолання». Ці копінги та вид брехні у групі юнаків не виявляють взаємозв'язків.

т

а

«

с

ВИСНОВКИ

На підставі проведеного теоретичного аналізу та практичного дослідження у відповідності до поставленої мети і задач можна зробити наступні висновки:

1. Проблематика брехні є надзвичайно актуальною для багатьох сфер діяльності, спілкування та взаємодії людей. Брехня як соціально-психологічне явище, на думку дослідників, має неоднозначний прояв, емоційно-сміслову навантаженість та значення для людини, є невід'ємним атрибутом соціальної адаптації та життєдіяльності людини. Брехливість може бути визначена як індивідуально-психологічна особливість, що виражається в свідомому спотворенні дійсного стану речей, у прагненні створити неправильне враження про факти та події. Стаючи звичною формою поведінки, брехня закріплюється і перетворюється в якість особистості. Брехливість як форма поведінки, якості чи риси особистості, припускає стійкий, свідомий її прояв в психіці, закріпленість та повторюваність у соціально-психічній структурі особистості.

2. Юнакам більш притаманним є використання антиципуючого подолання, яке дозволяє психологічно підготуватися до можливих нелегких випробувань і заздалегідь намітити способи та рішення запобігання труднощів, у межах яких людина починає думати про ті негативні зміни у житті, які можуть статися з нею, і представляти свою поведінку в цих важких ситуаціях. У групі юнаків значущі негативні зв'язки встановлені між шкалами «Етикетна брехня» та «Когнітивна репетиція», «Брехня-плітка» та «Додання нетривіального сенсу ситуації»; між шкалою «Брехня на благо» та копінгами «Когнітивна репетиція», «Корекція очікувань і надій», «Висхідні порівняння», «Антиципуюче подолання», «Переважаюча печаль», «Відхід або втеча з важкої ситуації», між шкалою «Брехня фантазія» і копінг-стратегіями «Когнітивна репетиція» та «Антиципуюче подолання»; між шкалою «Брехня - самопрезентація» та копінг-стратегіями «Корекція очікувань і надій» та «Переважаюча печаль». Значущі позитивні взаємозв'язки у цій групі визначені

між шкалами «Брехня на благо» та «Ідентифікація зі щасливчиками»; «Брехня виправдання» та «Фокусування на емоціях»; «Мотиви брехні» та «Низхідні порівняння»; між шкалою «Брехня - замовчення» та копінг-стратегіями «Низхідні порівняння» та «Зміна особистісних властивостей»; між шкалами «Мотиви брехні» та «Низхідні порівняння».

У групі дівчат значущі негативні зв'язки встановлені між шкалами «Етикетна брехня» та «Низхідні порівняння»; між шкалою «Брехня виправдання» та копінгами «Когнітивна репетиція» та «Корекція очікувань і надій»; між шкалами «Брехня замовчення» та «Стратегія заперечення»; «Брехня-плітка» та «Стратегія заперечення»; «Брехня самопрезентація» та «Низхідні порівняння». Значущі позитивні взаємозв'язки у цій групі визначені між шкалою «Етикетна брехня» та копінгами «Висхідні порівняння» та «Зміна особистісних властивостей»; між шкалою «Брехня на благо» та «Додання нетривіального сенсу ситуації»; «Брехня-плітка» та «Когнітивна репетиція»; «Мотиви брехні» та «Висхідні порівняння».

3. Дівчатам більш притаманним є використання емоційної підтримки, яка дозволяє в стресових ситуаціях поділитися своїми переживаннями з іншими людьми, обговорити з ними питання про нинішнє становище та знайти у них співчуття та підтримку, а також, стратегія, яка у разі невдачі і конфліктах з іншими людьми, обумовлює агресивні дії, спрямовані на інших людей: звинувачення оточуючих в чому-небудь, відчуття, гніву, внутрішньої напруженості, розчарування, незадоволеності. Збільшення у юнаків прийнятності брехні-виправдання, яка має місце в ситуації викриття поганого вчинку, та найбільш тісним чином пов'язана з дією захисних механізмів особистості, і головною метою якої є обілення себе для пом'якшення санкцій, супроводжується посиленням наступних копінг-стратегій: схильності до пошуку соціальної підтримки, схильності до імпульсивних дій, схильності до уникнення рішучих дій, схильності до асоціальних дій. Крім того, у групі юнаків, зростання прийнятності брехні на благо, супроводжується посиленням схильності до використання асертивних

дій; зростання прийнятності брехні–замовчування, супроводжується посиленням схильності до вступу у соціальний контакт; із зростанням прийнятності брехні–виправдання збільшується ефективність таких стратегій подолання як імпульсивні дії та вступ в соціальний контакт. Також, у групі юнаків встановлено негативний значущий взаємозв'язок між шкалами «Брехня замовчення» та «Імпульсивні дії». У дівчат зростання прийнятності брехні–виправдання супроводжується посиленням ефективності таких копінг-стратегій як вступ в соціальний контакт та обережні дії. У цій групі зростання прийнятності брехні–самопрезентації супроводжується зростанням схильності до імпульсивних дій; зростання прийнятності брехні на благо супроводжується посиленням схильності до асоціальних дій.

4. Юнакам більш притаманним є використання превентивного подолання, яке являє собою передбачення потенційних стресорів і підготовку дій по нейтралізації негативних наслідків до того, як настане можлива стресова подія. Чим більш схильними стають юнаки до приписування собі різних мотивів брехні, а також, зі зростанням прийнятності брехні на благо та брехні–фантазії, більш вираженою стає схильність до стратегічного планування, яке передбачає визначення головної мети, проміжних цілей та ресурсів для її досягнення. У групі дівчат посилення стратегічного планування супроводжується зростанням прийнятності етикетної брехні, яка здійснюється на основі загального договору про дотримання етикету. Чим більш прийнятною у юнаків стає брехня на благо, тим меншої вираженості набуває рефлексивне подолання, аналіз проблем і наявних ресурсів, генерування передбачуваного плану дій, прогноз ймовірного результату діяльності і вибір способів її виконання. У дівчат посилення рефлексивного та проактивного подолання супроводжується зменшенням схильності до брехні-виправдання, яка має місце в ситуації викриття поганого вчинку, та головною метою якої є обілення себе для пом'якшення санкцій. Збільшення у юнаків схильності до брехні-самопрезентації супроводжується посиленням проактивного подолання, яке полягає в зусиллях по формуванню загальних ресурсів, що

сприяють досягненню важливих цілей і особистісному зростанню. У дівчат проактивне подолання посилюється зі зростанням прийнятності брехні-плітки, при якій люди передають один одному погано перевірену інформацію про інших людей. Крім того, чим більше дівчата схильні приписувати собі різні мотиви брехні, тим менш схильними вони стають до пошуку інструментальної підтримки, до отримання інформації, порад і зворотного зв'язку від безпосереднього соціального оточення в період подолання стресів.

Проведене дослідження не вичерпує змісту означеної проблеми. Перспективним слід вважати продовження дослідження у вибраному напрямку та виявлення взаємозв'язків брехливості з іншими психологічними характеристиками у юнаків та дівчат.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Андреева Г. М. Социальная психология / Г.М. Андреева. — М., 2008—178 с.
2. Бабій М. Ф. Генезис невербальних проявів обману у неповнолітніх М. Ф. Бабій // Психологія: реальність і перспективи. – 2016. – №. 7. – С. 21-24.
3. Васюк К. М. Особливості переживання емоцій на різних етапах аналізу неправдивої інформації / К. М. Васюк // Наукові записки. Серія «Психологія і педагогіка» – Острогоз : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2018. – Вип. 22. – С. 10 - 16.
4. Васюк К. М. Гендерні особливості мотиваційної складової брехні / К. М. Васюк / К.М. Васюк //Вісник Одеського національного університету. – 2016. – Т. 20. – №. 2 (36). – С. 9 – 16.
5. Вихман А. А. Лживость как информационно-манипулятивная активность / А.А. Вихман //Вестник Забайкальского государственного университета. – 2010. – №. 7. – С. 68 – 72.
6. Водопьянова Н. Е. Стратегии и модели преодолевающего поведения / Н. Е. Водопьянова, Е. С. Старченкова // Практикум по психологии менеджмента и профессиональной деятельности. – СПб.: Речь, 2001. – С. 311 – 322.
7. Грачов Р. Манипулирование личностью: организация, средства и технологии / Р. Грачов, И. Мельник. – М.: Эксмо, 2003. – 234 с.
8. Дубровский Д. И. Обман. Философско-психологический анализ / Д. И. Дубровский. - Канон+РООИ-Реабилитация, 2010. - 336 с.
9. Занков В. В. Неправда, ложь и обман как проблемы психологии понимания / В. В. Знаков // Вопросы психологии. -1993. — № 2. – С.67–84.
10. Костенко М. Взаємозв'язок брехливості з психофізіологічними, психологічними та соціально-психологічними характеристиками особистості

/ М. Костенко //Вісник Академії управління МВС. – 2010. – №. 4 (16). – С. 237-244.

11. Коцар А. В. Стратегії копінг поведінки та психологічна готовність осіб віку пізньої зрілості до прийняття вікових змін / А. В. Коцар //Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Психологія». – 2016. – №. 1150. – С. 15 – 20.

12. Майорчак Н. М. Вплив особистісних якостей студентів на розуміння брехні як психологічного феномену /Н. М. Майорчак //Психологічні перспективи. – 2015. – №. 26. – С. 199-208.

13. Майорчак Н. М. Психологічні аспекти категорії брехні в роботах українських та зарубіжних учених / Н. М. Майорчак / Наукові записки Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2013. - №1. – С. 96 – 104.

14. Майорчак Н. М. Причини виникнення та формування людської брехливості у віковій психології / Н. М. Майорчак // Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology. – 2014. – Вип. 30. - № II(15). - С.110 – 113.

15. Мухина В. С. Феноменология развития и бытия личности /В.С. Мухина . – М.: НПО «МОДЭК», 1999. – 640 с.

16. Мягких С.Г. Некоторые аспекты психологии лжи [Электронный ресурс] / С. Г. Мягких, А. М. Петров. – Режим доступа: <http://mytests.ru/articles/633>.

17. Сартр Ж. П. Очерк теории эмоций / Ж. П. Сартр // Психология эмоций. Тексты / Под ред. В. К. Вилюнас, Ю. Б. Гиппенрейтер. – М.: М.: Изд-во Моск. ун-та, 1984. — 288с.

18. Сизова И. Г. Методика диагностики когнитивно – поведенческих стратегий преодоления / И. Г. Сизова, С. И. Филипченкова// Современная психология: состояние и перспективы исследований: материалы юбилейной научн. конф. Ин-та психологии РАН. - М.: Изд-во Ин-та психологии РАН, 2002. – С. 180 – 199.

19. Симоненко С. Психологические основания оценки поведения человека: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.05 / С. Симоненко. — М., 1995. — 117с.
20. Смехов Ф. В. Повышение свободы выбора поведения в стрессовой ситуации как механизм конструктивного копинга / Ф.В. Смехов // Вестник Костромского государственного университета. Серия: Педагогика. Психология. Социокинетика. - 2008.- №2. — С.209 – 213.
21. Титкова Л.С. Математические методы в психологии: Учебное пособие/ Л.С. Титкова . -- Владивосток: ТИДОТ ДВГУ, 2002. - 140 с.
22. Феоктистова С. В. Структура установок стрессоустойчивого поведения субъектов труда / С.В. Феоктистова, Н.В. Шапошникова // Вестник Российского Нового университета. Серия: Человек в современном мире. — 2013. — №1. - С. 94 – 98.
23. Філенко І. О. Феномен брехні у світлі ціннісних вимірів особистості / І. О. Філенко // Вісник Харківського педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди. Психологія. — 2012. — Т. 2. — №. 43. — С. 215-229.
24. Форд В. Ч. Психология обмана. Как, почему и зачем лгут даже честные люди / В.Ч. Форд. - Эксмо, 2013.- 400 с.
25. Фрай О. Ложь. Три способа выявления. Как читать мысли лжеца, как обмануть детектор лжи / О. Фрай. - СПб.: Прайм-ЕВРОЗНАК, 2006. — 284 с.
26. Харский К.В. Благонадежность и лояльность персонала / К.В.Харский. - СПб.: Питер, 2003. - 496 с.
27. Церковная, И. А. Многомерно-функциональное исследование лживости как индивидуально-психологической особенности личности: дис. ... канд. психол. наук / И. А. Церковная. - Екатеринбург: РГБ, 2006. — 186 с.
28. Шкуратова И. П. Опросник «Виды лжи» [Электронный ресурс] / И. П. Шкуратова. — Режим доступа: <http://www.irshkuratova.ru/researches.html>
29. Щербатых Ю.В. Искусство обмана / Ю. В. Щербатых. - М.: ЭКСМО. — 288 с.

30. Экман П. Психология лжи / П. Экман. - Санкт-Петербург: Питер, 2017. - 270 с.
31. Якобсон С.Г. Психологические проблемы этического развития детей / С. Г. Якобсон. – М.: Педагогика, 2014. – 143 с.
32. Знаменская Е. Г. Некоторые социальные мотивации воздействующие на результаты двигательной деятельности. Москва: ВНИИФК, 1980. С.23-26.
33. Квитчастый А. В., Бочавер К. А., Касаткин В. Н., Выходец И. Т. К вопросу о диагностике спортивной мотивации: Адаптация опросника «Sport Motivation Scale». *Спортивный психолог*. 2012. №1. С. 38-43.
34. Калимуллина И. Р. Влияние мотивации на психические состояния спортсменов в тренировочно-соревновательном процессе : дис. ... канд. псих. наук : 19.00.01. Казань, 2008. 162 с.
- Климчук В. А. Тренинг внутренней мотивации. СПб. : Речь, 2005. 76 с.
35. Кузікова С. Б. Теорія і практика вікової психокорекції : Навч. посібник. Суми : ВТД «Університетська книга», 2006. 412 с.
36. Кузнецов М. А., Фоменко К. І., Полілуєва І. В. Емоційно-вольова регуляція суб'єкта художньо-спортивної діяльності : монографія. Харків: «Діса плюс», 2019. 182 с.
37. Кулагина И. Ю. Возрастная психология: развитие ребенка от рождения до 17 лет / Ун-т Рос. акад. образования. Москва : Изд-во УРАО, 1999. 175 с.
38. Курбанова З. С. Психологические условия развития самооценки подростков. Дисс. канд. психол. наук, 19.00.01. 2006 195 с.
39. Курбанова, З. С. Психологические основы формирования самооценки подростка. Монография / З. С. Курбанова. Федеральное гос. бюджетное образовательное учреждение высш. проф. образования «Российская правовая акад. Министерства юстиции Российской Федерации», Северо-Кавказский (г. Махачкала) филиал. Москва, 2011. – 215 с.
40. Левин К. Поведение и развитие ребенка как функция от ситуации // Динамическая психология: Избранные труды. Москва: Смысл, 2001. С. 372-

424.

41. Меднікова Г. І. Самооцінка та рівень домагань особистості як динамічна система : дис. канд. психол. наук : 19.00.01 / Харківський Державний Педагогічний Університет ім. Г.С. Сковороди. Харків, 2002. 192 с.

42. Молчанова О. Н. Самооценка: стабильность или изменчивость? *Психология. Журнал Высшей школы экономики*. 2006. Т.3, №2, С. 23-51.

43. Молчанова О. Н. Самооценка: теоретические проблемы и эмпирические исследования. Москва: «Флинта», 2016. 393 с.

44. Наследов А. Д. Математические методы психологического исследования. Анализ и интерпретация данных. Учебное пособие. Санкт-Петербург : Речь, 2004. 392 с.

45. Огородова Т. В. Психология спорта: учеб. пособие. Ярославль : ЯрГУ, 2013. 120 с.

46. Остапенко Г. В. Самооцінка в підлітковому віці. *Наука і освіта*. 2004. №3. С. 130-132.

47. Палайма Ю.Ю. Мотивы спортивной деятельности // Теория и практика физической культуры. 1966. № 8. С.33-37.

48. Палайма Ю.Ю. Опыт исследования относительной силы мотива и формирования соревновательной установки у спортсмена // Психология и современный спорт. Москва, 1973

49. Прихожан А.М. К анализу генезиса самосознания в подростковом и раннем юношеском возрасте // Воспитание, обучение и психическое развитие. Москва : Изд-во АПН СССР, НИИ общей и пед. пс-гии. 1983. Ч. 3. С. 672-674.

50. Прихожан А.М. Школьная тревожность и самооценка в старшем подростковом возрасте // Психологические проблемы повышения качества обучения и воспитания. Москва: Изд-во АПН СССР, НИИ общей и пед. пс-гии. 1984. С. 76-88.

51. Роджерс К. Взгляд на психотерапию, становление человека: Пер. с англ. Москва: Изд. группа «Прогресс», «Универс», 1994. 480 с.

52. Роджерс К. Консультирование и психотерапия: новейшие подходы в

области практической работы: Пер. с англ. Москва: ЗАО “Изд-во ЭКСМО-Пресс”, 1999. 464 с.

53. Родионов А. В. Влияние психологических факторов на спортивный результат. М. : ФиС, 1983. 112с.

54. Рочняк А.Ю. Психолого-педагогічні особливості розвитку саморегуляції юнаків-баскетболістів : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Харків, 2019. 255 с.

55. Сидоров К. Р. Феномен несоответствия уровней самооценки и притязаний в ранней юности : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01. Москва, 2007. 158 с.

56. Смирнова Е. О. Проблема общения ребенка и взрослого в работах Л.С. Выготского и М.И. Лисиной // Вопросы психологии. 1996. № 6. С. 76-88.

57. Уэйнберг Р. С., Гоулд Д. Основы психологии спорта и физической культуры. Київ: Олимпийская литература, 1998. 325 с.

58. Фоменко К. І., Полілуєва І. В. Характеристика діагностичного інструментарію для дослідження саморегуляції у спортивній діяльності. *Вісник ХНПУ імені Г. С. Сковороди. Психологія*. 2017. Вип. 56. С. 242-256.

59. Хекхаузен Х. Мотивация и деятельность. Москва: Смысл, 2003. 860 с.

60. Шаболтас А. В. Мотивы занятия спортом высших достижений в юношеском возрасте: Дис. канд. психол. наук, Санкт-Петербургский Государственный Университет, 1998, 184 с.